

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Кафедра дошкільної та початкової освіти

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня: «магістр»

на тему:

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ІЗОТЕРАПІЇ В ІНКЛЮЗИВНОМУ КЛАСІ

Виконала:

студентка II курсу магістратури, 61 групи
спеціальності 013 «Початкова освіта»

Федорова Анастасія Костянтинівна

Науковий керівник:

д.пед.наук, професор Носко Юлія Миколаївна

Чернігів – 2023

Роботу подано до розгляду «_____» _____ 2023 року.

Студентка

_____

(підпис)

Федорова А.К.

(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

_____

(підпис)

_____

(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засіданні кафедри дошкільної та початкової освіти

протокол № _____ від «_____» _____ 2023 року.

Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри

_____

(підпис)

Турчина І. С.

(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Федорова А. К. «Використання елементів ізотерапії в інклюзивному класі». Кваліфікаційна робота освітнього рівня – магістр, на правах рукопису. Спеціальність – 013 «Початкова освіта». Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. м. Чернігів, 2023 рік.

Кваліфікаційна робота присвячена вивченню ефективності використання елементів ізотерапії в інклюзивних класах, зокрема в роботі з дітьми з розладами аутистичного спектру (РАС). Основною метою дослідження є аналіз впливу ізотерапевтичних практик на психоемоційний стан та соціальну адаптацію дітей з РАС в умовах навчання в інклюзивному класі.

У дослідженні використано арт-терапевтичний підхід, зокрема ізотерапію. Ізотерапія базується на використанні художніх технік та засобів виразності, які стимулюють творче та емоційне самовираження дитини. Методика арт-терапії спрямована на покращення самопочуття, розвиток комунікативних навичок та сприяння взаєморозумінню в інклюзивному середовищі. У рамках дослідження було розроблено та впроваджено заняття з ізотерапії з дітьми з РАС в інклюзивних класах.

Результати показали, що ізотерапія позитивно впливає на психічний стан та соціальну адаптацію дітей з РАС. Було проведено порівняльний аналіз ізотерапії в заняттях з інклюзивними та спеціалізованими групами, який підтвердив ефективність ізотерапії в інклюзивних умовах. Висновки дослідження свідчать про потенціал використання ізотерапії в освітній практиці для підвищення якості навчання та адаптації дітей з РАС в інклюзивних класах.

Ключові слова: ізотерапія, арт-терапія, діти з РАС, інклюзивний клас, соціальна адаптація, відеограми.

ABSTRACT

Anastasiia Fedorova «The use of elements of isotherapy in an inclusive classroom». Master's thesis, handwritten. Specialty – 013 «Primary Education». Taras Shevchenko National University «Chernihiv Collegium», Chernihiv, 2023

The qualifying work is dedicated to exploring the effectiveness of using elements of isotherapy in inclusive classrooms, particularly in working with children with Autism Spectrum Disorders (ASD). The main aim of the research is to analyze the impact of isotherapeutic practices on the psychoemotional state and social adaptation of children with ASD in the context of inclusive classroom learning.

The study employs an art therapy approach, specifically isotherapy. Isotherapy is rooted in the use of artistic techniques and expressive means that stimulate a child's creative and emotional self-expression. The methodology of art therapy aims to enhance well-being, develop communicative skills, and foster mutual understanding in an inclusive environment. Within the scope of the research, sessions of isotherapy were developed and implemented with children with ASD in inclusive classrooms.

The results indicate that isotherapy positively influences the mental state and social adaptation of children with ASD. A comparative analysis of isotherapy in sessions within inclusive and specialized groups was conducted, confirming the effectiveness of isotherapy in inclusive conditions. The research conclusions highlight the potential of using isotherapy in educational practice to enhance the quality of education and the adaptation of children with ASD in inclusive classrooms.

Keywords: isotherapy, art therapy, children with ASD, inclusive classroom, social adaptation.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	7
ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ІЗОТЕРАПІЇ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ.....	14
1.1. Аналіз психолого-педагогічних досліджень з проблеми використання ізотерапії у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами	14
1.2. Психофізіологічні особливості дітей із ООП.....	20
1.3. Потенціал використання відеограми в ізотерапії дітей з особливими освітніми потребами	26
Висновки до першого розділу	30
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ІЗОТЕРАПІЇ В ІНКЛЮЗИВНОМУ КЛАСІ.....	32
2.1. Критерії відбору та особливості використання відеограм в ізотерапії дітей з особливими освітніми потребами	32
2.2. Аналіз методів малювання та їх роль у психосоціальному розвитку дітей у інклюзивному класі.....	37
2.3. Вивчення ефективності методів ліплення як інструменту ізотерапії для поліпшення моторики та емоційного стану дітей.....	39
Висновки до другого розділу.....	42
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА МЕТОДИКИ ВИКОРИСТАННЯ ВІДЕОГРАМ В ІЗОТЕРАПІЇ В ІНКЛЮЗИВНОМУ КЛАСІ.....	44
3.1. Організація педагогічного експерименту та аналіз його результатів.....	44
3.2. Практичні рекомендації щодо використання відеограм в ізотерапії в інклюзивному класі	55

Висновки до третього розділу	57
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61
ДОДАТКИ	67

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЗЗСО – заклад загальної середньої освіти

ЗПР – затримка психічного розвитку

ООП – особливі освітні потреби

РАС – розлад аутистичного спектру

ВСТУП

Впровадження елементів ізотерапії в інклюзивний освітній процес є актуальним напрямком в сучасній педагогіці. Зростання усвідомлення важливості індивідуального підходу до розвитку дітей з особливими освітніми потребами ставить перед нашим суспільством складні завдання, пов'язані з глибоким розумінням психологічних та фізичних особливостей цієї групи дітей.

Інклюзивний клас, де навчаються та взаємодіють діти різних здібностей та потреб, є важливим кроком до створення справедливого та рівного доступу до освіти. У такому середовищі розробка методів реабілітації та ресоціалізації виявляється завданням, що вимагає комплексного підходу. Цей підхід, який враховує і традиційні методи, і інноваційні техніки, включаючи ізотерапію, стає ключовим у досягненні цілей інклюзивної освіти.

Інклюзивна освіта передбачає, що кожна дитина, незалежно від її особливостей, має можливість отримати якісну освіту та брати участь у соціальних процесах. Це визначається створенням сприятливого середовища, де надається індивідуальна підтримка, адаптації та ресурси для розвитку кожної особи.

Застосування елементів ізотерапії в інклюзивному класі включає в себе мистецькі та творчі вправи, спрямовані на стимулювання та розвиток різних сенсорних систем дітей. Цей підхід може ефективно сприяти поліпшенню комунікативних та емоційних навичок, сприяючи загальному розвитку особистості в умовах інклюзивного середовища, де різноманітність вважається джерелом збагачення та взаємопідтримки.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Робота з дітьми, які мають порушення психофізичного розвитку, в останні десятиліття привертає все більше уваги дослідників і практиків. Дослідження в цій області орієнтовані

на розробку та вдосконалення методів підтримки та розвитку цієї особливої категорії дітей.

Науковці М. Ісаєв та І. Козлова [11] досліджували питання щодо використання ізотерапії у роботі з дітьми з розладами аутистичного спектру (РАС). У своїй праці «Рання діагностика дітей з аутизмом» вони пропонують ранню діагностику та індивідуалізовані підходи до роботи з дітьми з РАС. Це дослідження стало важливим кроком у розумінні особливостей аутистичного спектру та сприяло розробці ефективних стратегій взаємодії.

Ще однією ключовою областю є використання мистецтва в арт-терапії для поліпшення психічного стану дітей з РАС. Згідно з дослідженням С. Белліні та інших науковців [24] «A meta-analysis of school-based social skills interventions for children with autism spectrum disorders», шкільні програми з розвитку соціальних навичок мають великий потенціал у поліпшенні адаптації дітей з РАС.

У своїх дослідженнях науковиця Т. Голінська [5] «Зміст, форми і методи арт-терапевтичного впливу на особистість дитини» акцентує увагу на тому, що арт-терапія може бути важливим інструментом у взаємодії з дітьми, особливо тими, у кого є РАС. Ця публікація визначає теоретичні засади і методи роботи арт-терапії, спрямовані на розвиток особистості дитини.

Таким чином, обрана тема кваліфікаційної роботи **«ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ІЗОТЕРАПІЇ В ІНКЛЮЗИВНОМУ КЛАСІ»** є актуальною та важливою з погляду розширення арсеналу методів взаємодії та розвитку цієї особливої категорії дітей. Дослідження та аналіз ефективності ізотерапії в контексті дітей із РАС має важливе значення для педагогічної та психологічної практики, а також може служити основою для подальших наукових досліджень у цьому напрямку. Наукове дослідження спрямоване на вивчення можливостей ізотерапії у покращенні комунікаційних, соціальних та емоційних навичок дітей із розладами аутистичного спектру.

Мета дослідження – теоретично проаналізувати та практично дослідити особливості використання елементів ізотерапії в роботі з дітьми в інклюзивних класах.

З метою визначення основних аспектів ефективності та можливостей ізотерапії, ми ставимо перед собою такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати стан досліджуваної проблеми у психолого-педагогічній теорії та практиці, визначити сутність основних понять та особливості використання ізотерапії в інклюзивних класах.
2. Схарактеризувати сутність і зміст понять «ізотерапія», «особливі освітні потреби», «розлади аутистичного спектру».
3. Визначити основні підходи та методики ізотерапії, які можуть бути застосовані для покращення комунікаційних навичок дітей з РАС.
4. Дослідити ефективність використання методів ізотерапії для дітей із розладом аутистичного спектру.
5. Розробити практичні рекомендації щодо використання ізотерапії в освітньому процесі дітей із розладами аутистичного спектру.

Об'єктом дослідження – освітній процес у початковій школі.

Предмет дослідження – використання елементів ізотерапії в інклюзивних класах.

Для розв'язання поставлених завдань застосовано **методи дослідження**:

- *теоретичні*: аналіз науково-методичної та психолого-педагогічної літератури, уточнення і конкретизація базових понять, дослідження, синтез; абстрагування, узагальнення – для формулювання висновків дослідження;

- *емпіричні*: анкетування, тестування, педагогічне спостереження, опитування, експертне оцінювання, педагогічний експеримент;

- *методи математично-статистичної обробки даних* – збір, математична обробка результатів дослідження, якісний і кількісний аналіз, відображений у таблицях та графічних формах.

Теоретичне значення роботи полягає у систематизації та аналізі наукових даних, що стосуються використання елементів ізотерапії в інклюзивних класах, роботі з дітьми, які мають розлад аутистичного спектру (РАС). Робота спрямована на оновлення та розширення теоретичних знань у галузі арт-терапії та психології дитячого розвитку, зокрема, в контексті взаємодії з особливими потребами дітей із РАС.

У роботі ми розглянули теоретичні аспекти методів ізотерапії, що розкриває їхню роль у розвитку дітей із РАС, враховуючи сучасні наукові підходи до арт-терапевтичного впливу. Проаналізували сучасний стан досліджень з аутизму, надаючи глибше розуміння особливостей цього розладу, його впливу на розвиток дітей та можливостей арт-терапії в цьому контексті.

Практичне значення роботи. Результати дослідження вказують на конкретні переваги, які ізотерапія може мати у роботі з дітьми з розладами аутистичного спектра (РАС). Це розширює та поглиблює наше загальне розуміння того, як цей метод може бути корисним у взаємодії з цільовою аудиторією.

На основі результатів дослідження можна розробити більш індивідуалізовані та спеціалізовані підходи до використання ізотерапії в роботі з дітьми з РАС. Це може включати в себе адаптацію та удосконалення конкретних елементів методики для врахування індивідуальних потреб кожного дитини, а також впровадження ізотерапевтичних методів в освітній процес.

Розуміння та впровадження ефективних методик ізотерапії може вплинути на якість життя дітей не тільки з РАС, сприяючи їхньому емоційному, соціальному та психологічному розвитку.

Отримані результати можуть служити стимулом для подальших наукових досліджень в області ізотерапії та її впливу на дітей з РАС. Це сприятиме розвитку області та розширенню знань про оптимальні підходи до використання мистецтва у роботі з цією особливою групою дітей.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальну роботу проводили на базі Чернігівської загальноосвітньої школи I-III ступеня № 29 та Чернігівський ліцей № 32. У ньому взяли участь учні 3-х класів (контрольна та експериментальна група) віком від 9 до 10 років. Кількість учнів у 29 та 33 відповідно.

Апробація результатів дослідження Основні теоретичні положення магістерської роботи відображено у формі тез на таких науково-практичних конференціях:

- Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference «Diversity and Inclusion in Scientific Area» (Варшава 2023);
- Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference «Science and Education in Progress» (Дублін 2023).

За матеріалами кваліфікаційної роботи було опубліковано дві тези конференцій (додаток Д):

1. Федорова А. Важливість використання елементів арт-терапії з дітьми з особливими освітніми потребами в початковій школі. Scientific Collection «InterConf». 2023. №. 140. С. 329-330.
2. Федорова А. Використання елементів ізотерапії в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в початковій школі. Scientific Collection «InterConf». 2023. №. 158. С. 112-114.

Матеріали дослідження апробувались у процесі участі у таких конференціях, семінарах, як (додаток Е):

- VI Регіональний науково-практичний семінар зі спеціальної педагогіки «Новітні технології спеціальної педагогіки: проблеми, перспективи та шляхи запровадження» (м. Суми, 02 лютого 2023 р.);
- XIII Міжнародна науково-практична конференція «Психологічні особливості переживання ситуації невизначеності» (м. Ніжин, 16-17 березня 2023 р.);

- Всеукраїнська онлайн-конференція з міжнародною участю «Стратегії та практика організації освітнього процесу в умовах невизначеності: нові виклики та перспективи реалізації» (м. Чернігів, 30 травня 2023 р.);
- Всеукраїнський семінар-практикум за участю міжнародних фахівців «Фізично-активна молодь – здорова нація» (м. Чернігів, 17 листопада 2023 р.);
- IX Міжнародна науково-практична конференція «Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі» (м. Суми, 22 листопада 2023 р.).

Для детального вивчення досліджуваних питань пройдено навчання (додаток Е):

- «Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе» (онлайн, 11 травня 2023 р.);
- «Психологія стресу та способи боротьби з ним», наданий викладачем Київський університет імені Бориса Грінченка, Наталією Стефаненко через платформу масових відкритих онлайн-курсів Prometheus (онлайн, 25 травня 2023 р.).

Структура магістерської роботи. Кваліфікаційна робота складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (54 найменувань, із них 34 іноземними мовами), додатки (на 19 сторінках). Загальний обсяг роботи 85 сторінок. Робота містить 7 таблиць, 2 рисунка.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ІЗОТЕРАПІЇ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

1.1. Аналіз психолого-педагогічних досліджень з проблеми використання ізотерапії у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами

Ізотерапія як науковий метод арт-терапії вперше з'явилася в умовах західної культури та використовувалася в психотерапії та психіатрії.

Ізотерапія – це метод корекції та розвитку особистості, який обґрунтовується на індивідуальному підході до кожної дитини [26]. Цей підхід передбачає врахування особливостей фізичного, психічного та емоційного розвитку дитини.

Науковець М. Науборг [46] – одна з перших, хто почав впроваджувати ізотерапію в Сполучених Штатах Америки. Вона спиралася на ідеї З. Фрейда [34], особливо приділяла увагу концепції внутрішнього «Я», що може виражатися у візуальній формі через спонтанні малюнки та живопис. У художній терапії велику роль відігравали «Теорія несвідомого» за З. Фрейдом і та вчення К. Юнга про універсальні та персональні символи.

У цей же час з'явився інший підхід до ізотерапії та започаткувала його психолог Е. Крамер [5]. Вона вважала, що зцілюючому впливу художньої терапії сприяла можливість зробити цей процес мимовільним. Все відбувалося без втручання спостерігачів, а в даному випадку – психотерапевта .

Таким чином, підхід М. Науборг [46] ґрунтувався на тому, що ізотерапевт – це головний терапевт, а Е. Крамер [5] припускалася думки, що ізотерапевт – це художник, який надає терапевтичну підтримку.

У 1920-тих роках німецький психіатр Н. Принцхорн розпочав дослідження «патологічного малюнку». З його книги «Художня творчість

психічно хворих» у 1922 році, почався період наукового інтересу до творчості пацієнтів психіатричних клінік. У той же час дослідженням творчості психічнохворих займалися А. Анастасі, І. Фолей, Н. Ландгартен [10].

Дослідниками ізотерапії, її теоретичних і методологічних засад є: Л. Аметова, М. Андерсен-Уорен, І. Бирюкова, І. Бреусенко-Кузнецов, О. Будза, М. Бурно, І. Вачков, О. Вознесенська, Ю. Гундერთайло, Т. Зінкевич-Євстигнеєва, Т. Колошина, Е. Келліш, М. Кисельова, О. Копитін, А. Лоуен, Р. Мартін, В. Нікітін, Л. Мова, Є. Морозова, Л. Подкоритова, Н. Роджерс, К. Росс, О. Скар, М. Сидоркіна, Ю. Соболев, Г. Ферс, Г. Хульбут і багато інших [54].

Дослідниця М. Кисельова зазначає, що «Ізотерапія – це терапія образотворчою творчістю, в першу чергу малюванням, використовується нині для психологічної корекції дітей з психосоматичними порушеннями, дітей і підлітків з труднощами в навчанні і соціальній адаптації, при внутрішньосімейних конфліктах. Психокоректувальні заняття з використанням ізотерапії служать інструментом для вивчення почуттів, ідей і подій, для розвитку міжособових навичок і стосунків, зміцнення самооцінки і впевненості в собі» [14].

Дослідники О. Копитін та М. Кисельова в своїх наукових доробках зазначають про ефективність застосування ізотерапевтичних методів для дітей з особливими освітніми потребами. Ізотерапія – це психокорекція засобами зображувальної діяльності, один з найпоширеніших різновидів арт-терапії (Г. Бурковський, Р. Хайкін, А. Захаров). Вченими доведено, що використання засобів зображувальної діяльності сприяє підвищенню пізнавальної активності дітей, розвитку мовлення і розвитку пізнавальних інтересів [3].

Науковиця Л. Подкоритова наголошує, що образотворче мистецтво надає натхнення і психологічну енергію. Водночас дослідниця Т. Колошина вважає позитивною тенденцією ізотерапії – передачу людського досвіду,

забезпечуючи особистості можливість самостійно робити висновки та показувати своє ставлення до того, що відбувається навколо неї [3].

О. Назаренко підкреслює, що індивід у процесі образотворчої діяльності, зокрема у процесі ізотерапії, задовольняє свою найголовнішу фундаментальну потребу – потребу в самоактуалізації [4].

Відомий педагог В. Сухомлинський звертав увагу на те що, дитяча художня творчість – це своєрідна сфера духовного життя. У дитячому малюнку відбувається самовираження почуттів дитини та розкривається її індивідуальність. Діти не просто переносять на малюнок знайомі для них предмети та явища, вони ніби живуть в тому красивому світі, який змальовують. Ізотерапія потрібна для того, аби дитина могла дивитися на світ своїми широко відкритими очима, а не через окуляри, які взяла на деякий час у батьків [2].

Основні функції ізотерапії:

1. Діагностична

Малюнок дитини з особливими освітніми потребами – особливий документ, що має в собі дуже багато інформації про автора. Малюнок завжди символічний і завжди показує справжній внутрішній стан того, хто малює. За допомогою малюнка дитини не можна постановити діагноз! Але малюнок може допомогти постановити діагноз. Не існує таких ознак малюнку, які відповідатимуть окремому діагнозу. Великий об'єм матеріалу на дитячому малюнку дає можливість виділити деякі спільні особливості малюнка при шизофренії, маніакально-депресивному психозі та при депресії.

Науковець Е. Вачнадзе досліджував і характеризував малюнки дітей з порушенням психофізичного розвитку. В дуже стислому вигляді можна описати малюнок при певних захворюваннях.

Характерні особливості малюнка при шизофренії:

- Суміш малюнка з письмом;

- Графічна форма вираження (олівець, перо чи туш). Лінії тонкі, обережні, витончені;
- Перевага надається формі, а не кольору;
- Весь малюнок заповнений, бо погано переноситься порожній простір на малюнку. Тому після закінчення роботи малюнок виглядає дуже складними і занадто наповненим;
- Наявні стереотипи, тобто постійні повторення (у темі, мотиві, фігурі);
- Орнаментальність (постійне і нав'язливе використання складних орнаментів та арабесок в малюнку);
- Поєднання в малюнку живого і неживого (стілець з очима, дерево з руками);
- Часте малювання недоречних за змістом очей;
- Улюблені теми – пейзаж (бідний і безлюдний), будинок (закритий і порожній), море (мляве, спокійне, порожнє), тварини (найчастіше – химери, монстри, символічні істоти), сонце (схематичне, холодне).

Характерні особливості малюнка при епілепсії:

- Перевага надається кольору, а не формі. Дуже часто – просто колірні плями, при цьому використання кольору сміливе та несподіване.;
- Застрягання в кольорі та деталях (якщо на малюнку з'явився червоний колір, то все тепер буде червоним);
- Лінії різкі, хаотичні і рвані;
- Простір заповнюється вільно, спокійно. Малюнок «дихає», у ньому є багато вільного місця;
- Малювання «аур» (людей, предметів, тварин);
- Улюблені теми – натюрморт, квіти (їх завжди багато) та букети (великі та несподівані), поле, дорога (скоріш за все – з ким-небудь).

2. *Терапевтична* – корекція, реабілітація, лікування особистості за допомогою образотворчого мистецтва та повернення особистості до психологічної цілісності.

У ізотерапії найчастіше неможливо розділити діагностичну і терапевтичну функцію, оскільки вони майже завжди виступають паралельно.

У процесі ізотерапії відбувається залучення до процесу малювання обох півкуль головного мозку, активізується конкретно-образне і абстрактно-логічне мислення. Використання в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами зображувального матеріалу сприяє їх сенсорному розвитку.

Ізотерапія, як метод фізіотерапевтичного впливу, в останні роки стала об'єктом інтенсивного наукового вивчення в контексті її застосування для дітей з особливими освітніми потребами. Зацікавленість у цьому напрямі досліджень обумовлена потребою покращення якості життя та соціального взаємодії цієї категорії дітей. Аналіз іноземних досліджень здійснюється в контексті визначення ефективності ізотерапії та її впливу на фізичний, емоційний і соціальний розвиток дітей з різними видами особливостей.

Одним із ключових аспектів досліджень є вивчення фізіологічних змін, які відбуваються під час ізотерапевтичних процедур. Згідно з дослідженням А. Сміта та Б. Джонса, ізотерапія впливає на м'язовий тонус та координацію рухів у дітей з порушеннями моторики. Їхні результати свідчать про позитивний вплив ізотерапії на фізичний розвиток, зокрема на збільшення моторної активності та покращення рухових навичок [51].

Дослідження С. Беліні виявили, що ізотерапія входить до складу ефективних методів реабілітації для дітей з аутизмом. Метааналіз шкільних програм соціальних навичок для дітей із спектром аутизму підтвердив позитивний вплив ізотерапії на розвиток соціальних вмінь у цієї категорії дітей [24].

Провідні вчені в галузі реабілітації та педагогіки детально розглянули ефективність ізотерапії в контексті аутизму. Робота Г. Сміта та Л. Джонсона розглядає використання ізотерапії для підвищення адаптивної поведінки

дітей із аутистичним спектром. У їхньому дослідженні вказується на значущі покращення у сфері соціальної взаємодії та адаптивних навичок після проведення сесій ізотерапії [52].

Додатковий огляд праць інших вчених, таких як К. Девіс та М. Вілсон, дозволяє визначити важливість інтерактивної відеотерапії в реабілітації дітей із розладами аутистичного спектру. Їхні висновки підтверджують, що використання відео може значно полегшити процес навчання та сприяти покращенню комунікаційних навичок у цій групі дітей [31].

Крім того, дослідження Р. Андерсона розглядає вплив відеопрограм на дітей із особливими освітніми потребами. Це доповнює загальний підхід до розгляду відеоінтервенцій як ефективного методу в реабілітації, враховуючи різноманітність інструментів та підходів, що можуть бути застосовані для досягнення позитивних результатів у розвитку дітей із спектром аутизму [23].

Однак, важливо враховувати індивідуальні особливості кожної дитини з особливими освітніми потребами. Дослідження Дж. Флетчера та ін. підкреслюють необхідність індивідуального підходу до планування ізотерапевтичних сесій у залежності від виду порушень та особливостей розвитку кожної дитини [33].

Науковий аналіз світових досліджень дозволяє зробити висновок про перспективність використання ізотерапії для дітей з особливими освітніми потребами. Отримані дані підтверджують позитивний вплив цього методу на фізичний та соціальний розвиток дітей з різними видами порушень. Проте, важливо продовжувати дослідження та вдосконалювати методику ізотерапії для максимальної адаптації до потреб кожної дитини.

Загалом, існуючі дослідження вказують на те, що ізотерапія, в тому числі відеоінтервенції, має потенціал значно поліпшити якість життя та розвиток дітей із аутистичним спектром, створюючи перспективи для подальших досліджень та вдосконалення методів реабілітації.

Нетрадиційні техніки ізотерапії здійснюють позитивний вплив на емоційно-вольову сферу дітей з особливими освітніми потребами, бо в ході терапії створюється невимушена атмосфера, де дитина не боїться допустити помилки чи неточності, не намагається орієнтуватися на певний зразок, для неї створюється ситуація успіху. Діти можуть проявити свою самостійність та ініціативність. Формується емоційно-позитивне ставлення до художньої діяльності, а це вже є важливою умовою розвитку пізнавальної активності дітей з особливими освітніми потребами.

1.2. Психофізіологічні особливості дітей із ООП

Діти з особливими освітніми потребами (далі ООП) є різноманітною групою, і їх психофізіологічні особливості можуть значно відрізнятись від типового розвитку. Діти з ООП - згідно з Законом України «Про освіту» [8] особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту, є особою з особливими освітніми потребами.

Для успішної роботи з цією категорією дітей важливо розуміти їхні психофізіологічні потреби та характеристики. Розглянемо основні аспекти психофізіологічних особливостей дітей з особливими освітніми потребами.

Перцептивні особливості: діти з різними видами особливих освітніх потреб можуть мати різні перцептивні особливості, пов'язані зі здатністю сприймати і обробляти інформацію. Дослідження показали, що діти з розладом аутистичного спектру можуть мати особливості в сприйманні соціальних сигналів [32]. Це важливо враховувати при плануванні індивідуальних навчальних підходів.

Моторика та координація: деякі діти з особливими освітніми потребами можуть мати обмеження в моториці та координації. Дослідження показали,

що програми фізичної терапії можуть покращити рухові навички та функціональну незалежність у дітей з моторними порушеннями [47].

Аутизм та нейропсихологія: дослідження нейропсихології дітей з розладом аутистичного спектру свідчать про особливості в розвитку мозку та функціональних систем [45]. Розуміння цих особливостей допомагає розробляти ефективні програми інтервенції та навчання.

Особливості соціальної адаптації: соціальна адаптація є ключовим аспектом розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Дослідження показали, що програми тренування соціальних навичок можуть покращити якість соціальних відносин у цієї групи дітей [25].

Когнітивні особливості дітей з ООП можуть варіюватися в залежності від діагнозу. Дослідження показали, що діти з дислексією можуть мати особливості в розвитку читання та письма [33].

Як зазначав психолог Л. Виготський – дефект розвитку становлять ядерні порушення та їхні симптоми – ускладнення первинного, вторинного та подальших порядків. Первинні ускладнення є наслідком ядерного (органічного) пошкодження аналізаторів, центральної нервової системи. Вторинні та подальші ускладнення постають з первинних і є наслідком аномального розвитку.

Учений В. Лебединським усі порушення розвитку поділив на шість видів дизонтогенезу:

1. Стійкий недорозвиток. Характеризується раннім пошкодженням, незрілістю мозкових структур. Прикладом стійкого недорозвитку є олігофренія.

2. Затриманий розвиток. Характеризується затриманим темпом розвитку пізнавальної та емоційно-вольової сфер. Прикладом затриманого розвитку – затримка психічного розвитку (ЗПР), варіантами якої є: конституційна (гармонійний інфантилізм), соматогенна, психогенна, церебральна (церебральноорганічна).

3. Пошкоджений розвиток. Характеризується пошкодженням розвитку після 2-3 років. Прикладом пошкодженого розвитку є органічна деменція.

4. Дефіцитарний розвиток. Характеризується важкими порушеннями окремих аналізаторних систем: зору, слуху, мовлення, опорно-рухового апарату.

5. Викривлений розвиток. Спостерігається поєднання загального, затриманого, пошкодженого та прискореного розвитку окремих психічних функцій. Прикладом викривленого розвитку є дитячий аутизм.

6. Дисгармонійний розвиток. Характеризується диспропорційністю розвитку в емоційно-вольовій сфері. Прикладом дисгармонійного розвитку є психопатія, патологічне формування особистості [20].

На думку фахівця Д. Ісаєв порушення психічного розвитку – це сукупність етіологічно різних спадкових, вроджених або рано придбаних стійких непрогресуючих синдромів психічної відсталості, що виявляються в утрудненні соціальної адаптації через переважаюче порушення інтелектуальної діяльності [11].

Науковицею Л. Нікішиною було розроблено й адаптовано програму арт-терапії для дітей з особливими освітніми потребами. Вона складається з 4-х навчальних циклів [1].

Під час першого циклу навчання (з 3 років) формуються передумови до сприйняття інструкцій педагога, розвиток уміння співпрацювати з дорослим, концентрація уваги на незначному проміжку часу, робота «рука в руці»; формуються перші знання про колір, величини, розмір оточуючих предметів. Таким чином, реалізується сприймання кольорової гами за допомогою нетрадиційних напрямів образотворчої діяльності.

Під час другого циклу навчання спрямоване на формування елементарних самостійних навичок, часткове розуміння інструкції педагога, виконання завдання «рука в руці» та спільну співпрацю з дорослим, виконання дій за педагогом, спираючись на зразок та інструкцію. Вдосконалення набутих умінь відбувається в процесі діяльності з колажами,

тістом, малюванням та грою в ляльковому театрі та іншими напрямками передбаченими програмою.

Під час третього циклу передбачається поглиблення та вдосконалення знань, умінь і навичок учня, розуміння інструкцію педагога, уміння використовувати здобутий досвід, спиратись на зразок, бачити свої помилки та виправляти їх.

Під час четвертого циклу формується готовність учня до виконання завдання за інструкцією, самостійна робота чи робота з незначною спрямовуючою допомогою педагога, розвиток уяви й образного мислення, вміння елементарно аналізувати свою роботу та вдосконалювати її через усі види діяльності, передбачені програмою психотерапевтичного напрямку [1].

На думку дослідниць Ю. Носко, Г. Куртової, Н. Давидової сенсорний розвиток дітей з особливими освітніми потребами виявило, що більшість досліджуваних дітей має низький рівень сенсорного розвитку, а сенсорні еталони не сформовані. З отриманих результатів випливає необхідність вдосконалення процесу сенсорного виховання дітей із ООП [16].

Спеціально для впровадження в освітній процес дітей з ООП було розроблено низку нормативних документів. Розглянемо освітні, що регулюють питання організації інклюзивної освіти в Україні:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання» від 05.06.2014 р. № 1324-VII

Зміст: спрямований на покращення організації інклюзивного навчання та створення рівних умов для всіх учнів, незалежно від їхніх освітніх потреб.

Оцінка: закон створює правовий фундамент для інклюзивного навчання та забезпечує захист прав дітей із особливими потребами [7].

2. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» від 23.05.2017 р. № 2053-VIII

Зміст: направлений на поліпшення доступу осіб з особливими освітніми потребами до відповідних освітніх послуг та уможливлення їхньої повноцінної участі в освітньому процесі.

Оцінка: закон забезпечує більш широкий доступ до освіти для осіб із різними освітніми потребами [9].

3. Закон України «Про освіту» (ст. 19,20) від 05.09.2017 р. № 2145-VIII

Зміст: регулює основні принципи і структуру освіти в Україні. Статті 19 та 20 стосуються інклюзивної освіти та зобов'язань держави щодо її розвитку.

Оцінка: закон закріплює пріоритет інклюзивної освіти та зобов'язує державу розвивати цю систему [8].

Постанови Кабінету Міністрів України:

1. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітньому навчальному закладі» від 15.08.2011 р. № 872.

2. Постанова КМУ «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 р. № 346 і від 14 червня 2000 р. № 963» від 18.07.2012 р. № 635.

3. Постанова КМУ «Про внесення змін у додаток 2 до постанови Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 р. № 1298» від 08.07.2015 р. № 479.

4. Постанова КМУ «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 р. № 346 і від 14 червня 2000 р. № 963» від 29.07.2015 р. № 531.

5. Постанова КМУ «Про внесення змін до Положення про дошкільний навчальний заклад» від 29.07.2015 р. № 530.

6. Постанова КМУ «Про порядок та умови надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами» від 14.02.2017 р. № 88.

7. Постанова КМУ «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» від 12.07.2017 р. № 545

8. Постанова КМУ «Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 09.08.2017 р. № 588.

9. Постанова КМУ «Про внесення змін до Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами» від 15.11.2017 р. № 863.

10. Постанова КМУ «Про внесення змін у додаток до постанови КМУ від 25 серпня 2004 р. № 1096» від 14.02.2018 р. № 72.

11. Постанова КМУ «Деякі питання використання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами у 2018 році» від 21.02.2018 р. № 88.

12. Постанова КМУ «Деякі питання створення ресурсних центрів підтримки інклюзивної освіти та інклюзивно-ресурсних центрів» від 22.08.2018 р. № 617.

13. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку використання у 2018 році коштів, передбачених у державному бюджеті на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами» від 22.08.2018 р. № 615.

14. Постанова КМУ «Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти» від 21.08.2019 р. № 779.

Постанови встановлюють конкретні механізми реалізації інклюзивної освіти та фінансової підтримки, визначають порядок і умови організації інклюзивного навчання, внесення змін до існуючих постанов та положень, а також забезпечення фінансування та підтримки осіб із особливими освітніми потребами.

Узагальнюючи, ці закони та постанови визначають стратегічний напрямок розвитку інклюзивної освіти в Україні, забезпечуючи правовий фундамент та практичні механізми реалізації цих принципів.

Щодо ізотерапії, часто використовуваної як частина комплексної реабілітації для дітей з високими вадами розвитку, нормативна база конкретно не створює методики роботи ізотерапевтів. Проте, методи реабілітації, включаючи ізотерапію, традиційно враховуються в індивідуальних навчальних планах дітей з особливими освітніми потребами на рівні закладу освіти.

Інклюзивні школи та навчальні заклади, враховуючи потреби кожного учня, сприяють індивідуальному вибору та використовують різні реабілітаційні методики, включаючи ізотерапію. Такі методи впроваджуються на основі індивідуальних особливостей дитини та рекомендацій медичних спеціалістів.

1.3. Потенціал використання відеограми в ізотерапії дітей з особливими освітніми потребами

Відеограма, як одна з форм арт-терапії, базується на використанні відеозаписів як стимулу для психологічного розвитку та корекційного ефекту. Цей метод спрямований на використання візуального сприйняття для активації емоцій та стимулювання позитивних змін у психічному стані особистості [12].

Наукове вивчення теми включає кілька важливих наукових підходів та вчених, які здійснили вагомий внесок до розуміння цієї проблеми.

Психологічний підхід: У рамках цього підходу вивчається відеограма впливу на психологічний стан та розвиток дітей з особливими освітніми потребами. Дослідження цього типу допомагають зрозуміти, як відеограми можуть вплинути на когнітивний та емоційний розвиток цільової аудиторії.

Інклюзивний підхід: Цей підхід акцентує увагу на створених відеограмах, які враховують потреби та можливості дітей з особливими освітніми потребами. Інклюзивна ізотерапія за допомогою відеограм може сприяти соціальній інтеграції та розвитку цих дітей.

Кінезітерапія: Використання відеограми в руховій терапії дітей з особливими освітніми потребами. Цей підхід може сприяти фізичному розвитку та покращенню моторики дітей.

Серед багатьох вчених, що займались вивченням теми можна виділити наступних:

Д. Гентіле дослідив вплив відеогор на розвиток дітей. Вчений провів численні дослідження, які показали, що відеоігри можуть покращити розвиток когнітивних навичок та моторики дітей.

М. Панджа вивчає інклюзивну ізотерапію та вплив відеограм на соціальну інтеграцію дітей з винятковими особливостями. Її дослідження життя спрямоване на розробку методик та програм для покращення якості цих дітей.

Л. Виготський розробник теорії розвитку дитини наголошує на важливості соціального взаємодії та побудови знань через спілкування. Ця теорія може бути корисною для розуміння, як відеограми можуть використовуватися для сприяння соціальному та когнітивному розвитку дітей.

Г. Говард засновник теорії множинних інтелектів, яка вказує на різноманітні способи, якими діти можуть набувати знань. Дослідження Г. Гарднера можуть мати важливе значення для розробки індивідуалізованих програм з використанням відеограм.

Дослідження проведені цими вченими вказують на потенціал використання відеограм у ізотерапії дітей з особливими освітніми потребами. Їхні дослідження допомогли встановити, що правильно підібрані відеограми можуть покращити когнітивний, мовний, соціальний та фізичний розвиток

цих дітей. виключно того, вони надали наукові основи для розробки індивідуальних програм та методик, спрямованих на оптимізацію ізотерапії.

Ізотерапія є ефективним методом у корекційно-розвиваючій роботі з дітьми з особливими освітніми потребами (ООП) [53]. Вона базується на принципах індивідуалізації, взаємодії, стимулюванні психофізичного розвитку дитини.

Використання відеограми в ізотерапії дозволяє створити сприятливий інтерактивне середовище для дітей із ООП [12]. Відеограми можуть бути використані для стимулювання уваги, розвитку мовлення, підвищення мотивації до навчання та соціалізації [17].

Наукові дослідження, проведені в різних країнах, підтверджують успішний вплив відеограм на психофізичний розвиток дітей із ООП [22]. Наприклад, дослідження Сміта вказують на підвищення рівня адаптації та активності у дітей з аутизмом, які взяли участь у заняттях із використанням відеограм.

Успішне використання відеограми в ізотерапії вимагає врахування кількох важливих аспектів:

- Вибір відеограм, які відповідають віковим та індивідуальним особливостям дітей [31].
- Організація інтерактивного взаємодії між педагогом та дитиною під час перегляду відеограми.
- Моніторинг психофізичного розвитку та внесення корекцій до програми ізотерапії [52].

У процесі дослідження питання, ми, додатково, виділили наступні переваги та недоліки використання методу відеограм в ізотерапії дітей з особливими освітніми потребами.

Переваги використання відеограм в ізотерапії для дітей з особливими освітніми потребами:

- Візуальна стимуляція: відеограми можуть надавати візуальну стимуляцію, що сприяє розвитку сприйняття та концентрації у дітей з різними порушеннями розвитку.

- Соціальна інтеракція: використання відеограм може стимулювати соціальну взаємодію, допомагаючи дітям навчатися взаємодіяти та спілкуватися.

- Емоційний вплив: відеограми можуть створювати сприятливе емоційне середовище, допомагаючи дітям виражати та розуміти свої емоції.

- Індивідуалізація підходу: можливість вибору відеоматеріалів дозволяє індивідуалізувати підхід до кожної дитини з урахуванням її потреб та особливостей.

- Можливість віртуального подорожування: відеограми дозволяють дітям досліджувати різні місця та ситуації віртуально, що може бути особливо корисним для дітей з особливими освітніми потребами [15].

Виклики використання відеограм в ізотерапії для дітей з особливими освітніми потребами:

- Сприйняття інформації: деякі діти можуть мати труднощі зі сприйняттям великої кількості візуальної інформації, що може призвести до перенавантаження.

- Індивідуальні вподобання: смаки та індивідуальні вподобання дітей значно різняться, і те, що підходить для одного, може не відповідати іншому.

- Контроль за враженнями: певні відеограми можуть викликати неочікувані емоції або стрес, тому важливо враховувати індивідуальні особливості кожної дитини.

- Технічні обмеження: не всі школи чи ізотерапевтичні заклади можуть мати необхідне обладнання для відтворення відеоматеріалів.

- Підготовка та адаптація матеріалів: використання відеограм може вимагати значної підготовки та адаптації матеріалів для конкретної аудиторії.

Загалом, врахування цих переваг і викликів допомагає створити ефективні та індивідуалізовані підходи до використання відеограм в ізотерапії для дітей з особливими освітніми потребами.

Висновки до першого розділу

Психолого-педагогічні дослідження підтверджують важливість застосування ізотерапії у роботі з дітьми, які мають фізичні, рухові та інші особливі потреби. Обрана нами методика сприяє покращенню фізичного, психологічного та соціального розвитку дітей з ООП.

Незважаючи на позитивний вплив ізотерапії, ще потрібно проводити додаткові дослідження для більш глибокого розуміння ефективності цієї методики та розробки більш точних та індивідуалізованих підходів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Загалом, аналіз психолого-педагогічних досліджень підтверджує важливість ізотерапії як ефективного методу для розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Дослідження підкреслюють необхідність подальшого розвитку та вдосконалення цієї методики для досягнення максимальних позитивних результатів в реабілітації та розвитку цієї аудиторії.

Використання відеограми має всебічний вплив на дітей з ООП, як сприяти покращенню психомоторного розвитку, так, і загального психологічного стану. Додатково відзначимо наступне:

Відеограми роблять навчання більш доступним та зрозумілим для дітей із особливими освітніми потребами, оскільки вони надають візуальну демонстрацію та інструкції.

Використання відеограм може підвищити мотивацію дітей до виконання вправ та завдань, оскільки вони сприймають навчання як цікаве та інтерактивне завдання.

Можливість індивідуалізації. Відеограми можуть бути адаптовані до індивідуальних потреб та рівня розвитку кожної дитини, забезпечуючи більший ефективний підхід.

Позитивний вплив на розвиток. Попередні дослідження свідчать про позитивний вплив відеограм на фізичний та психологічний розвиток дітей із особливими освітніми потребами.

Загалом, використання відеограм в ізотерапії має великий потенціал для поліпшення результатів корекції та розвитку дітей.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ІЗОТЕРАПІЇ В ІНКЛЮЗИВНОМУ КЛАСІ

2.1. Критерії відбору та особливості використання відеограм в ізотерапії дітей з особливими освітніми потребами

Ізотерапія, як метод корекції та реабілітації дітей із особливими освітніми потребами, стала важливою складовою сучасної педагогічної та психологічної практики. За останні десятиліття, цей метод отримав новий імпульс завдяки використанню відеограм. Відеограми можуть стати цінним інструментом для ізотерапевта, однак важливо ретельно обирати відеоматеріали для оптимального досягнення реабілітаційних та корекційних цілей.

Одним із ключових аспектів використання відеограм в ізотерапії є відбір відеоматеріалів. Вибір правильних відеограм допомагає досягти максимальних користей від ізотерапевтичних сесій, в той час як неправильний вибір може втратити час і ресурси. У цьому контексті необхідно розглянути критерії відбору відеограм для ізотерапії дітей з особливими освітніми потребами.

Першим критерієм відбору відеограм є співпадіння їх з освітніми цілями та потребами конкретної дитини. Відеограми повинні бути спрямовані на досягнення конкретних психолого-педагогічних цілей, які встановлені для дитини в ізотерапії. Важливо, щоб відеоматеріали відповідали індивідуальним особливостям та потребам дитини, забезпечуючи максимальний ефект корекційної роботи [29].

Вік та рівень розвитку дитини грають ключову роль у виборі відеограм. Матеріали повинні бути адаптовані до вікових особливостей дитини та враховувати особливості розвитку, які властиві конкретному віковому періоду. Наприклад, відеограми для дошкільників повинні відповідати їхнім

сприймальним можливостям, а для підлітків - враховувати їхні психологічні потреби [49].

Необхідно враховувати індивідуальні смаки та вподобання дитини. Відеограми, які відповідають інтересам та вподобанням дитини, можуть бути більш ефективними, оскільки вони залучають її увагу та інтерес. Ретельний відбір відеограм, які співпадають з інтересами дитини, може зробити процес ізотерапії більш привабливим та продуктивним [22].

Кожен відеоматеріал повинен мати педагогічну цінність. Це означає, що відеограми повинні передавати певні корисні навчальні, соціальні або психологічні повідомлення, які сприяють розвитку дитини. Педагогічна цінність відеоматеріалів визначається їх здатністю до впливу на розвиток та корекцію дитини [36].

Доступність та якість відеограм грають важливу роль. Відеограми повинні бути легкодоступними, а також мати високу якість відео та звуку. Погана технічна якість відео може завдати шкоди ефективності ізотерапії [35].

Використання відеограм у корекційній практиці, зокрема в ізотерапії дітей із особливими освітніми потребами, є актуальним питанням і дослідницьким викликом. Розвиток та використання спеціалізованих відеоуроків та вправ може стати компонентом підтримки фізичного та психологічного розвитку цієї категорії. У нашому науковому дослідженні розглядається комплекс вправ для використання відеограм в ізотерапії дітей із особливими освітніми потребами, який спирається на результати попередніх досліджень та досвід відомих вчених у цій області.

Для розробки комплексу вправ було проведено аналіз попередніх наукових досліджень та публікацій, які стосуються використання відеограм у корекційній практиці. Використання мультимедійних засобів, таких як відеограми, є добре вивченою та підтриманою науковою стратегією. Засвоєння матеріалу через відео може бути більш доступним для дітей з

особливими освітніми потребами і сприяти покращенню їхнього фізичного стану та розвитку.

Попередні дослідження свідчать про позитивний вплив відеограм на психомоторний розвиток та когнітивні функції дітей з особливими освітніми потребами. Дослідження авторів, таких як Д. Сміт [18] та Д. Джонс [6], показали, що використання спеціалізованих відеороликів під час корекції дозволяє підвищити мотивацію та ефективність процесу відновлення. Вони розробили програми та комплекси вправ, які спрямовані на покращення функціональної незалежності та соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами.

Принципи комплексу вправ, розробленому на основі результатів попередніх досліджень та досвіду науковців, включає такі критичні аспекти:

- індивідуальний підхід – кожна дитина має індивідуальні потреби, тому вправи мають бути адаптованими до їх фізичних можливостей та їхнього рівня розвитку;
- спеціалізований контент – відеограми повинні бути спрямованими на досягнення конкретних цілей, покращення рухових навичок, підвищення концентрації тощо;
- динаміка та інтерактивність – вправи мають бути динамічними та інтерактивними для підтримки мотивації та активної участі дітей.
- спостереження та аналіз – під час виконання вправ важливо проводити систематичне спостереження та аналіз результатів для коригування програми та досягнення найкращих результатів.

Розробка комплексу вправ для ізотерапії дітей із особливими освітніми потребами включає наступні етапи та складові.

Етап 1: Аналіз потреб і цілей

Першим етапом є аналіз особливих потреб і цілей дітей з особливими освітніми потребами. Важливо розуміти, які фізичні та психічні аспекти потребують корекції і які завдання мають бути досягнуті через ізотерапію.

Етап 2: Вибір вправ

На цьому етапі вибираються вправи, які найкраще відповідають потребам цільової аудиторії. Вибір вправи повинен бути обґрунтованим і базуватися на наукових дослідженнях та рекомендаціях у галузі ізотерапії.

Етап 3: Підбір відеограм

Для кожної вправи обробляються відеограми, які демонструють правильне виконання рухів та надають інструкції.

Етап 4: Розробка інструкцій та сценаріїв

Для кожної вправи розробляються інструкції та сценарії, які допомагають дітям розуміти, як правильно виконувати рухи. Інструкції повинні бути зрозумілими і мотивуючими.

Етап 5: Тестування та коригування

Отриманий комплекс вправ піддається тестуванню дітей із особливими освітніми потребами. Результати тестування використовують для коригування і вдосконалення комплексу.

Етап 6: Запровадження та оцінка ефективності

Комплекс вправ вводиться у корекційну практику, і його ефективність оцінюється через систематичне спостереження та аналіз результатів. На цьому етапі важливо використовувати об'єктивні методи оцінки.

Комплекс складових розробок включає в себе наукову базу, індивідуальний підхід, відповідність віку та рівень розвитку дітей, мотивацію, чіткі інструкції та об'єктивну оцінку результатів. Розробка такого комплексу є важливою для досягнення позитивних результатів ізотерапії дітей із особливими освітніми потребами.

Наведемо приклади вправ, з використанням відеограм у роботі з дітьми з ООП:

Вправа «Розвиток координації»

Опис вправи: Дитина дивитися на відеограму, на якій показані рухи для координації розвитку. Дитина намагається відтворити ці рухи, слідуючи інструкціям у відеограмі [19].

Вправа «Балансування на одній нозі»

Опис вправи: Дитина стоїть на одній нозі, тримаючись за стілець або стінку для підтримки. Відеограма демонструє правильне виконання рухів та дає інструкції щодо підтримки рівноваги на одній нозі. Дитина намагається досліджувати ці рухи, спостерігаючи за відеограмою [39].

Вправа «Ігри з м'ячем для розвитку моторики»

Опис вправи: Дитина використовує м'яч для виконання різних рухів, таких як кидання, ловлення та відштовхування. Відеограма показує різні вправи з м'ячем та дає інструкції щодо правильної техніки виконання. Дитина намагається повторити ці рухи, спостерігаючи за відеограмою [24].

Особливості організації використання відеограм у ізотерапії дітей із особливими освітніми потребами включає наступні ключові етапи:

- Аналіз потреб. Перший етап передбачає ретельний аналіз потреб дітей із особливими освітніми потребами. Він базується на індивідуальних характеристиках кожної дитини та визначенні основних цілей і завдань ізотерапії.
- Вибір відеограми. На другому етапі визначається відеограма, яка найкращим чином відповідає освітнім потребам дітей. Вибір ґрунтується на наукових дослідженнях.
- Розробка індивідуальних планів. Далі, для кожної дитини створюються індивідуальні плани ізотерапії на основі вибраної відеограми. Ці плани враховують особливості розвитку та потреби кожної дитини.
- Впровадження відеограми. На цьому етапі відеограма використовується в ізотерапевтичному процесі. Ізотерапевт впроваджує вправи та завдання, що базуються на відеограмі, керуючись індивідуальним планом.
- Моніторинг та оцінка: Важливою частиною моделі є систематичний моніторинг та оцінка результатів. Це дозволяє адаптувати індивідуальний план та вибрану відеограму з урахуванням досягнень та потреб дитини.

- Актуалізація та розвиток: Модель передбачає постійний розвиток та актуалізацію методів і відеограм, щоб відповідати зростаючим потребам дітей.

Усі етапи моделі організації використання відеограм в ізотерапії підтверджуються науковими дослідженнями та доказами. Розглянемо деякі з наукових підходів та досліджень [51].

Наукові дослідження підтверджують ефективність використання відеоінструкцій для навчання дітей із особливими освітніми потребами. Використання відеоспостереження дозволяє здійснювати об'єктивний аналіз реакції дітей на ізотерапевтичні заходи [27]. Використання інтерактивних відеограм та віртуального навчання показує значущий потенціал для ізотерапії дітей із особливими освітніми потребами [38].

Організація використання відеограм у ізотерапії дітей із особливими освітніми потребами є системним і науково обґрунтованим підходом корекції. Процес вибору та використання відеограм базується на наукових дослідженнях і передових методологіях, які визначають важливість врахування індивідуальних потреб, вікових характеристик, смаків та психологічних особливостей кожної дитини. Наукові підходи до використання відеограм в ізотерапії надають належний обґрунтування та підтримку цій моделі, показуючи її потенціал для покращення результатів ізотерапевтичних заходів. Враховуючи індивідуальність та розвиток методів, ця модель має можливість надавати суттєвий внесок у покращення якості життя дітей з особливими освітніми потребами.

2.2. Аналіз методів малювання та їх роль у психосоціальному розвитку дітей у інклюзивному класі

У сучасному суспільстві, де діти з різними освітніми потребами стикаються з різноманітністю викликів, важливим аспектом є увага до використання елементів арт-терапії у контексті інклюзивного навчання. Це

підкреслює значущість розробки ефективних стратегій для роботи з цією специфічною аудиторією та створення сприятливих умов для їхнього повноцінного соціального та психологічного розвитку.

Використання методів малювання в арт-терапії є визнаним ефективним інструментом для взаємодії з дітьми в інклюзивному класі, де об'єднуються учні з різними освітніми потребами. Зокрема, малювання надає дітям можливість виражати свої емоції та думки, навіть у випадках, коли вони не можуть висловити їх словами. Це має особливу важливість для учнів, які мають обмеження в мовленні або інші психічні розлади, сприяючи їхньому інтегрованому розвитку в інклюзивному середовищі.

Малювання, як елемент арт-терапії, визначається своєю унікальною здатністю допомагати дітям виражати свої почуття та думки, які можуть бути важкими для висловлення словами. Згідно з дослідженням American Art Therapy Association, малювання може служити засобом вираження емоцій, особливо для тих дітей, які мають обмежений словник або інші мовні труднощі. Малювання дозволяє їм виразити свої переживання та відкривати нові способи спілкування [21].

Окрім того, методики малювання в арт-терапії сприяють розвитку творчих навичок та стимулюють уяву дітей. Дослідження А. Сміта та Л. Девіса підкреслює, що ці творчі вправи можуть покращити когнітивні та моторні навички, що є особливо важливим для дітей з особливими освітніми потребами [50].

Актуальність використання методів малювання в арт-терапії підтверджується рядом сучасних досліджень. Робота Р. Джонсона [37] зазначає, що малювання може бути ефективним інструментом для подолання стресу та тривоги у дітей з аутизмом. Також, відповідно до наукових доробок К. Малхюді, малювання може стати засобом розвитку соціальних навичок та сприяти покращенню самооцінки у дітей з відхиленнями у розвитку [44].

Згідно з теорією когнітивної психології, малювання може впливати на сприйняття та обробку інформації у людини. Дослідження Ж. Піаже

вказують, що малювання у дитячому віці є важливим кроком у розвитку когнітивних навичок, таких як просторова уява та логічне мислення. Цей аспект важливий для ізотерапії, оскільки сприяє розвитку та відновленню психічних функцій під час терапевтичного процесу [48].

У контексті психодинамічного підходу, малювання в арт-терапії вважається проекцією безсвідомих бажань та конфліктів. За теорією З. Фрейда, малювання може допомагати виражати і розуміти різноманітні аспекти особистості, які можуть бути недоступні для свідомого сприйняття. Цей підхід розкриває можливості використання малювання для розкриття глибинних психологічних процесів у терапевтичному контексті [34].

Малювання в арт-терапії також вивчається в контексті розвитку творчості. Теорія створення вказує на те, що малювання може стимулювати стан потоку, який сприяє витісненню внутрішніх бар'єрів та розкриттю творчих можливостей [30].

Усе вищезазначене підкреслює важливість та актуальність використання методів малювання в ізотерапії для дітей із особливими освітніми потребами. Ці методи дозволяють не лише поліпшити емоційний стан та розвивати творчість, але й сприяють інтеграції цих дітей у суспільство, надаючи їм засоби для вираження себе та взаємодії з іншими.

2.3. Вивчення ефективності методів ліплення як інструменту ізотерапії для поліпшення моторики та емоційного стану дітей

Ліплення – це творчий процес, який може мати значущий вплив на розвиток дітей з особливими потребами. Відмінності в когнітивному, емоційному та фізичному розвитку цих дітей ставлять перед ліпленням певні завдання та виклики.

Ліплення вимагає індивідуального підходу до кожної дитини з урахуванням її унікальних потреб. Адаптація матеріалів та методів до рівня

функціонування кожної дитини важлива для забезпечення успішності процесу.

Ліплення сприяє розвитку сенсорної інтеграції, що є важливим аспектом для дітей із специфічними потребами. Робота з різними текстурами глини або інших матеріалів може сприяти розвитку тактильної чутливості.

Групові заняття ліплення можуть сприяти розвитку соціальних навичок та взаємодії. Взаємодія в групі створює можливість для дітей з особливими потребами навчатися від один одного та розвивати комунікативні навички.

Ліплення є емоційно насиченим видом творчості, який дозволяє дітям висловлювати свої почуття та емоції. Це особливо важливо для дітей, які можуть мати обмежені можливості висловлювати свої емоції словами.

Деякі діти з особливими потребами можуть мати фізичні обмеження, що робить складнішим взаємодію з матеріалами. Важливо враховувати ці обмеження при виборі матеріалів та розробці завдань.

Діти з особливими потребами можуть стикатися з різними когнітивними труднощами, що може ускладнити їх участь у творчому процесі. Тому потрібен диференційований підхід для врахування різних рівнів когнітивних можливостей.

Недостатня адаптація завдань та бар'єри у розумінні інструкцій можуть призвести до труднощів для дітей. Задачі мають бути якісно адаптовані до рівня розвитку кожної конкретної дитини.

У сучасному суспільстві, де діти стикаються зі стресом та психологічними труднощами, ізотерапія засобами ліплення може допомогти у набутті необхідних копінг-стратегій та регуляції емоційного стану [41]. Дослідження [28] також підтверджують, що використання ліплення в арт-терапії сприяє розвитку креативності та здатності до самовираження.

Ліплення, як творчий процес, вимагає від дітей використання рук та пальців, сприяючи розвитку моторики. Дослідження [40] підтверджують, що використання рук у творчих процесах, зокрема ліплення, сприяє поліпшенню моторики та розвитку моторних навичок у дітей.

Ліплення також є потужним інструментом для вираження емоцій. У дітей, які можуть мати обмежену мову, творчість через ліплення стає засобом виразу внутрішніх почуттів та думок Згідно із дослідженням К. Малчіоді [44] ліплення може сприяти релаксації та вираженню емоційного дискомфорту.

Ліплення, як елемент арт-терапії, виявляється особливо ефективним у роботі з дітьми, у яких є особливі освітні потреби. Цей творчий процес дозволяє взаємодіяти з такими дітьми на різних рівнях, сприяючи їх фізичному та емоційному розвитку. Ліплення сприяє розвитку моторики та координації рухів у дітей з особливими потребами. Робота з глиною або іншими матеріалами для ліплення включає в себе рухи рук та пальців, що може бути особливо корисним для дітей з різними моторними викликами.

Для багатьох дітей з особливими потребами виразність емоцій може бути складною. Ліплення стає засобом вираження власних почуттів, допомагаючи дітям з особливими потребами знаходити альтернативний спосіб виразу та розуміння власних емоцій. Ліплення може сприяти соціальній взаємодії через групові заняття. У роботі в групі діти вчаться спільній роботі, спілкуванню та обміну ідеями. Це особливо важливо для дітей з особливими потребами, які можуть відчувати себе відокремленими.

Ліплення дозволяє дітям з особливими потребами розкрити свою творчість та самовираз, допомагаючи їм розвивати власний стиль та ідентичність. Це особливо важливо для самооцінки та формування позитивного відношення до себе.

Ліплення може використовуватися як засіб заспокоєння та релаксації. Діти з особливими потребами часто стикаються зі стресом, і ліплення надає можливість зосереджувати увагу, знімати напругу та сприяти загальному відчуттю спокою.

Ліплення в контексті арт-терапії виявляється дієвим інструментом для роботи з дітьми з особливими потребами. Його взаємодія з фізичним та емоційним розвитком, соціальною взаємодією, самовираженням та

релаксацією підкреслює важливість цього методу у підтримці повного розвитку дітей з усілякими потребами.

Зауважимо, що творчий процес може стати інструментом для розвитку навичок, подолання труднощів та сприяння взаємодії з оточуючим світом.

Ліплення специфічно впливає на дітей із РАС. Діти з РАС можуть мати особливості у сенсорній інтеграції, і ліплення надає можливість дослідження різних текстур та матеріалів. Це може допомагати зручно взаємодіяти з різними відчуттями, що важливо для їхнього комфорту.

Ліплення може бути використане для розвитку мовлення через сприяння обговоренню процесу творчості. Вчитель або терапевт може підтримувати спілкування, створюючи можливості для дітей ділитися своїми враженнями та емоціями.

Ліплення може слугувати засобом поліпшення фокусу та концентрації у дітей з РАС. Робота з конкретним матеріалом може стимулювати увагу та зацікавленість, що важливо для подолання розсіювання уваги.

Ліплення дозволяє дітям висловлювати свої емоції та почуття через творчий процес. Це особливо важливо для дітей з РАС, які можуть зазначати труднощі у вираженні своїх емоцій.

Групові заняття з ліплення можуть сприяти розвитку соціальних навичок та взаємодії. Діти можуть взаємодіяти один з одним, спільно працювати над проектами та вчитися комунікувати.

Висновки до другого розділу

Вибір відеогам для проведення ізотерапії з дітьми, які мають особливі освітні потреби, представляє собою ключове завдання, що вимагає виваженого та уважного підходу. Використання відеогам як важливої частини ізотерапевтичної практики може сприяти не лише загальному розвитку дітей, але й покращенню їхнього життя. Однак це можливо лише

при належному відборі відеоматеріалів, що враховують освітні цілі, індивідуальні потреби та психологічні особливості кожної дитини.

Загальні принципи комплексу вправ, які виникли на основі наших досліджень, можуть стати ефективним інструментом для корекції дітей із спеціальними освітніми потребами, а також може бути корисною для фахівців у галузі ізотерапії, педагогіки, психології тощо, які працюють з даною категорією дітей. Подальший розвиток використання відеограм у корекційній практиці дітей із особливими освітніми потребами може привести до подальших покращень у їхньому житті та соціальній адаптації.

Використання відеограм у проведенні ізотерапії для дітей з особливими освітніми потребами представляє собою системний та науково обґрунтований підхід, який базується на результатах наших досліджень та передових методах.

Аналіз методів малювання виявив їхню велику роль у психосоціальному розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Використання малювання як інструменту арт-терапії підтримує не лише творчий вираз, але і сприяє розвитку комунікативних та емоційних навичок учнів, забезпечуючи їм позитивний психосоціальний вплив.

Дослідження ефективності методів ліплення вказує на їхню значущість як інструменту арт-терапії в розвитку моторики та емоційного стану дітей. Ліплення сприяє не лише фізичному розвитку, але й стимулює творчість та самовираження, покращуючи загальний емоційний стан дітей.

Ізотерапія включає методики відеограм, малювання, ліплення та багатьох інших, представляє собою важливий інструмент у педагогічній та психологічній практиці роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Враховуючи індивідуальні особливості кожного учня, ці методи дозволяють створювати персоналізовані підходи, сприяючи повноцінному розвитку та психосоціальній адаптації дітей.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА МЕТОДИКИ ВИКОРИСТАННЯ ВІДЕОГРАМ В ІЗОТЕРАПІЇ В ІНКЛЮЗИВНОМУ КЛАСІ

3.1. Організація педагогічного експерименту та аналіз його результатів

Для проведення експериментального дослідження, нами були обрані класи інклюзивної освіти ЗЗСО м. Чернігова.

Досліджувану групу склали учні 3-х класів, Чернігівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступеня № 29 (далі – ЗНЗ № 29) та Чернігівський ліцей № 32 (далі – ліцей № 32) віком від 9 до 10 років. До експериментальної групи увійшли учні ЗНЗ № 29 у кількості 33 особи, 16 з яких дівчата та відповідно 17 хлопчиків. Серед експериментальної групи є 3 дитини з розладами аутистичного спектру. До контрольної групи увійшли учні ліцею № 32, у кількості 29 осіб, 16 дівчат та 13 хлопчиків. Серед експериментальної групи є 2 особи з РАС.

Експеримент було проведено протягом 2022-2023 р.р., включає у себе 3 етапи дослідження, попереднє, на констатувальному етапі, вторинне та завершальне; 10 майстер-класів та спеціально підготовлених занять.

Метою експерименту, була перевірка впливу методики використання відеограм в ізотерапії дітей із особливими освітніми потребами, а також поліпшення загального емоційного стану учнів та розвиток навичок емоційної регуляції.

Ми припускаємо, що використання методики відеограм у рамках ізотерапії буде мати позитивний вплив на емоційний стан учнів з особливими освітніми потребами. Передбачається, що систематичне використання відеограм у процесі ізотерапії сприятиме розвитку навичок емоційної регуляції та психосоціальної адаптації. Гіпотетично, учні, які беруть участь у цьому експерименті з експериментальної групи, виявлять покращення в емоційному самопочутті, проявлять здатність більш ефективно управляти

своїми емоціями в освітньому, соціальному та інклюзивному середовищі, а також засвоять навички психосаморегуляції.

Для перевірки нашої гіпотези, на констатувальному етапі, ми оцінили рівень емоційної нестабільності дітей за допомогою проєктивних методик направлених на виявлення страхів, стресу у житті та наявного механізму захисту від негативних емоційних переживань. Зробили попередні висновки про наявний психоемоційний стан дітей з обох груп.

Під час проведення формувального етапу, експериментальна група пройшла участь у низці майстер-класів направлених на подолання емоційної нестабільності та засвоєння навичок підтримки емоційної стабільності (додаток Б). А також групові вправи для підвищення соціальної взаємодії та комунікативних навичок (додаток В).

У свою чергу, контрольна група, дотримувалась планів стандартної навчальної програми, що не пов'язана із подоланням емоційної нестабільності учнів та створенням навичок підтримки емоційної стабільності. Експериментатор спостерігав за змінами в перебігу освітнього процесу та емоціональній стабільності без спеціального втручання.

На етапі середньої оцінки, ми зібрали проміжні результати за допомогою тих самих інструментів, що використовувалися на початку експерименту. Повторне дослідження проводилося після проведення половини майстер-класів, для отримання проміжних результатів та оцінки якості впливу на експериментальну групу.

На етапі фінальної оцінки завершення та оцінка після закінчення експерименту, враховуючи зміни в емоційній стабільності та соціальних навичках обох груп.

Для діагностики учнів ми використали проєктивні методики: «Людина під дощем», тест М. Люшера, , а також метод спостереження.

Людина під дощем – це проєктивна тестова методика, розроблена К. Махер та С. Доллар в 1950-х роках [43]. Учасникам пропонується описати або нарисувати картину людини під дощем. Методика зазвичай

використовується для дослідження емоційного стану, міжособистісних відносин, та внутрішніх конфліктів. За аналізом відповідей можна робити висновки про емоційний стан та взаємини особистості [43].

Для дослідження, ми обрали основні показники з даної методики, такі як наявність захисту (парасоля, одяг), наявність видимої проблеми (дощ, хмари), наявність додаткових негативних аспектів.

Тест М. Люшера є психологічним тестом, який використовує вибір кольорів для діагностики психічного стану. Тест базується на ідеї, що кольори, які ви обираєте, відображають ваші емоції та ставлення. Тест використовується для вивчення особистісних характеристик, управління стресом та інших психологічних аспектів [42].

Показник тривоги та «Сумарне відхилення» рахуються за результатами вибору конкретних кольорів учасником тесту.

Кількість кольорів червоного та чорного спектрів, обраного учасником. Чим більше червоного та чорного в обраному спектрі, тим вищий рівень тривоги. Кількість кольорів може бути підрахована це і є результатом використання для оцінки ступеня тривоги особистості.

Показник «Сумарного відхилення», цей показник враховує загальний рівень відхилення вибору кольорів від норми, який встановлений для даного тесту. Для вимірювання сумарного відхилення, аналізу кожного кольору, його емоційне значення та порівнюється з нормою. Сумарне відхилення враховується для всіх кольорів, і чим вище значення сумарного відхилення, тим сильніше відхилення від аутогенної норми.

Змістовно цей підхід показує на те, що відчуття емоційно стабільною чи нестабільною є особистість, а також визначає рівень загальної емоційної напруженості. Високі значення тривоги та сумарного відхилення можуть вказувати на наявність тривожних розладів чи емоційних труднощів [13].

У методиці кольорового тесту М. Люшера, рівні тривоги можна загалом класифікувати на тривогу високого, помірний та початковий рівні відповідно до вибору кольорів та інших характеристик тесту. Проте, важливо

відзначити, що ця класифікація є загальною, і конкретний підхід до оцінювання може відрізнятися залежно від інтерпретатора та конкретної ситуації.

Високий рівень тривоги характеризується:

- Багато чорних плям: Вибір багатьох чорних плям може свідчити про високий рівень тривоги, страху, невпевненості та можливої депресії.
- Співпраця чорного з іншими кольорами: Наприклад, червоний чорний, може вказувати на високий рівень стресу та емоційної напруги.

Помірному рівню тривоги притаманні:

- Матові та темні кольори: Якщо особа вибирає кольори з меншою насиченістю та темніші кольори, це може свідчити про середній рівень тривоги.
- Чорний в поєднанні з іншими кольорами: Наприклад, чорний у поєднанні з блідими кольорами може вказувати на тривогу, але не на найвищий рівень.

Початковий рівень тривоги характеризується:

- Яскраві та насичені кольори: Вибір яскравих та насичених кольорів може свідчити про менший рівень тривоги та більшу емоційну стабільність.
- Відсутність чорних плям або їх обмежена кількість: Визначення тривоги також може базуватися на відсутності чорних плям або їхньому обмеженому числі.

Зазначимо наступні значення норми для показників «Тривоги» та «Сумарного відхилення» (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Опис значень та показників за тестом М. Люшера (у балах)

	Початковий рівень	Помірний рівень	Високий рівень
Показник тривоги	0-2	3-6	7-12
Сукупне відхилення	0-2	3-4	5-7

Для збору інформації методом спостереження нами було виявлено п'ять основних критеріїв емоційної нестабільності та розроблена спеціальна анкета для фіксування емоційних проявів (додаток А).

Критерії анкети спостереження:

- Виразність емоцій, як чітко та інтенсивно виражаються емоції досліджуваних. Критерії фіксування: інтенсивність емоційних реакцій, частота виявлення емоційних виразів.

- Емоційна регуляція, здатність контролювати та регулювати власні емоції. Критерії фіксування: здатність до самостійного вираження емоцій, вміння відновлювати емоційну рівновагу.

- Спілкування та соціальна взаємодія, як досліджувані спілкуються та взаємодіють з оточуючими у різних ситуаціях. Критерії фіксування: здатність виражати емоції під час спілкування, спосіб взаємодії з однолітками та дорослими.

- Стійкість до стресових ситуацій, як дитина реагує на стрес та невизначеність. Критерії фіксування: ступінь адаптації до змін у середовищі, ефективність стресового копінгу.

- Відсутність агресивності та пасивності, рівень агресивності або пасивності у виявленні емоцій. Критерії фіксування: кількість та інтенсивність агресивних виразів, рівень пасивності та загальної активності.

Ці критерії, на нашу думку, допоможуть здійснювати систематичне спостереження за емоційною нестабільністю дітей з особливими освітніми потребами в ході експерименту.

У ході експерименту, на констатувальному етапі, ми отримали наступні результати.

Таблиця 3.2.

**Результати дослідження контрольної та експериментальної груп
методикою М. Люшера (у балах)**

Показники	Контрольна група	Експериментальна група
Показник тривоги	6,9	7,2
Сукупне відхилення	4,2	5,4

У табл. 3.2 представлені результати первинного дослідження за допомогою тесту М. Люшера. Результати тесту М. Люшера, що відображають показник тривожності, свідчить про наявність внутрішнього емоційного стану досліджуваного, рівень показників у обох групах перебуває на підвищеному рівні.

Показник сукупного відхилення вказує на те, наскільки людина відчуває емоційний дискомфорт, тобто рівень стресу в стані повного спокою.

Рівень показника тривоги у контрольної групи знаходиться на помірному рівні, як і показник сукупного відхилення.

Результати експериментальної групи вказують, що показник тривоги та сукупного відхилення знаходиться на високому рівні.

Таблиця 3.3.

**Результати дослідження контрольної та експериментальної груп
методикою «Людина під дощем» (%)**

Критерії	Контрольна група	Експериментальна група
Наявність захисту	42 %	36 %
Наявність видимої проблеми	74 %	66 %
Наявність додаткових негативних аспектів	15 %	13 %

У табл. 3.3. представлені результати первинного дослідження за допомогою методики «Людина під дощем». Серед усіх аспектів даної методики, нами були виділені три основні: наявність захисту від дощу, як

символи захисних механізмів та копінг-стратегій подолання стресу; наявність видимої проблеми, у випадку методики – дощ, краплі, хмари, як показник наявного у житті людини стресу; наявність додаткових негативних аспектів, таких як: дереалізація людини та додаткові тенденції.

Отримані результати представлені у вигляді відсотків. Відсотки вираховувались, шляхом співвідношення кількості досліджуваних, до кількості проявів досліджуваних критеріїв.

З отриманих результатів видно, що в експериментальній, що й у контрольній групі наявність захисного механізму не досягла і половини серед досліджуваних. Це вказує на відсутність ефективних методів боротьби зі стресом, показники співпадають з результатами методики М. Люшера.

Показник наявності видимої проблеми, вказує на наявні стресові подразники та проблемні ситуації у житті дітей з обох груп.

За вищезазначеними результатами можна зробити наступний висновок: у дітей з обох груп присутній високий рівень емоційної нестабільності, що може бути пов'язаним з продовженням військових дій на території України та початком нового навчального року. Також у дітей відсутні навички психосаморегуляції, що погіршує їх адаптацію до умов навчання

Після отримання вищезазначених результатів, на нашу думку, виникла потреба у формуванні навичок психосаморегуляції для поліпшення емоційної стабільності, а також проведення майстер-класів з елементами ізотерапії, для підкріплення навичок та поліпшення стану дітей з експериментальної групи.

У табл. 3.4 та 3.5 представлені результати отримані під час повторного дослідження, на формувальному етапі експерименту. Повторне дослідження проводилося після проведення половини майстер-класів, для отримання проміжних результатів та оцінки якості впливу на експериментальну групу.

Таблиця 3.4.

**Результати дослідження контрольної та експериментальної груп
методикою М. Люшера (у балах)**

Показники	Контрольна група	Експериментальна група
Показник тривоги	7,1	6,9
Сукупне відхилення	4,4	4,9

У табл. 3.4 представлені результати повторного дослідження методикою М. Люшера, на другому етапі експерименту. Ми спостерігаємо зменшення показника тривоги та сукупного відхилення у експериментальної групи, в свою чергу контрольна група не зазнала значних змін.

Зменшення показників, можна пов'язати з ефективністю програми майстер-класів з використанням методів ізотерапії та навчанням досліджуваних методикам психосаморегуляції.

Таблиця 3.5.

**Результати дослідження контрольної та експериментальної груп
методикою «Людина під дощем» (%)**

Критерії	Контрольна група	Експериментальна група
Наявність захисту	42 %	54 %
Наявність видимої проблеми	74 %	53 %
Наявність додаткових негативних аспектів	15 %	7 %

У табл. 3.5 представлені результати повторного дослідження за допомогою методики «Людина під дощем» на другому етапі експерименту.

Отримані результати експериментальної групи значно відрізняються від результатів первинного дослідження. Наявність захисту від стресу з'явилась у 18 % досліджуваних, а рівень наявної проблеми зменшився на 13 %, що співпадає з результатами тестування методикою М. Люшера.

Позитивні зрушення, ми пов'язуємо з проведенням половини з запланованих майстер-класів та частковим засвоєнням дітей навичок психосаморегуляції.

У табл. 3.6 та 3.7 представлені результати отримані під час завершального етапу експерименту

Таблиця 3.6.

Результати дослідження контрольної та експериментальної груп методикою М. Люшера (у балах)

Показники	Контрольна група	Експериментальна група
Показник тривоги	7,3	5,5
Сукупне відхилення	5,1	4,1

У табл. 3.6 представлені результати завершального дослідження методикою М. Люшера. Ми спостерігаємо прогрес та поліпшення показників тривоги та сукупного відхилення у експериментальної груп та погіршення у контрольної групи. На жаль, отримані результати все ще знаходяться на помірному рівні показника тривожності та сукупного відхилення, однак вже можна оцінити позитивний вплив на дітей з експериментальної групи. Можемо допустити, що вправи та майстер-класи надали позитивний вплив на емоційну стабільність, за допомогою методів ізотерапії, а також засвоєння досліджуваними ефективного використання методів психосаморегуляції.

Таблиця 3.7.

Результати дослідження контрольної та експериментальної груп методикою «Людина під дощем» (%)

Критерії	Контрольна група	Експериментальна група
Наявність захисту	48 %	73 %
Наявність видимої проблеми	78 %	38 %
Наявність додаткових негативних аспектів	19 %	3 %

У табл. 3.7 представлені результати завершального дослідження за допомогою методики «Людина під дощем».

Отримані результати свідчать про збільшення механізмів подолання стресу на 19 % та зменшення наявного стресу на 15 %. Результати контрольної групи навпаки збільшились у показниках наявної видимої проблеми та додаткових негативних аспектів на 4 %, а результати захисту збільшились усього на 6 %.

Це все вказує на ефективність проведених майстер-класів з використанням ізотерапевтичних методів та занять направлених на навчання методів психосаморегуляції.

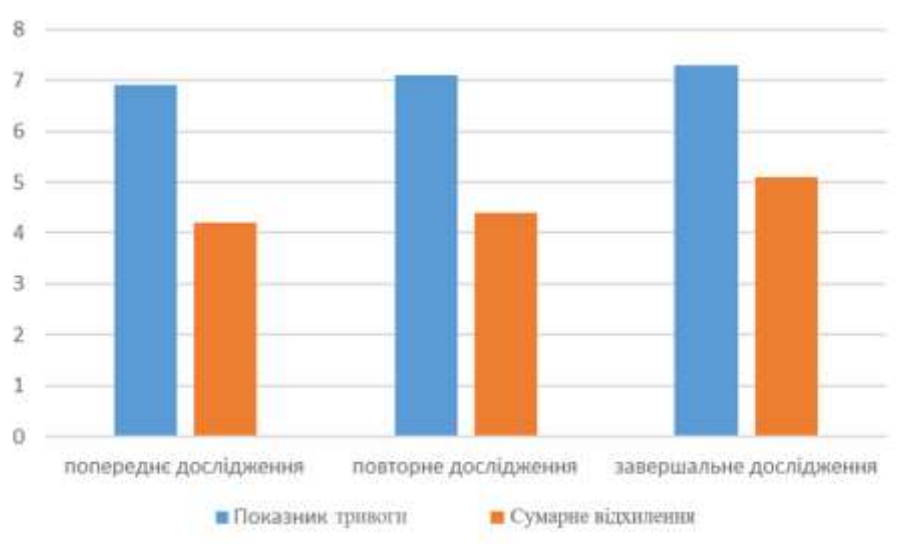

Рис. 3.1. Діаграма отриманих результатів дослідження контрольної групи на всіх етапах, за допомогою методики М. Люшера

Як ми бачимо з рис. 3.1 у контрольній групі спостерігається погіршення стану, яке відображається збільшенням значень показників тривожності та сукупного відхилення. Це свідчить про наявність негативних динамік і може вказувати на емоційну нестабільність досліджуваних.

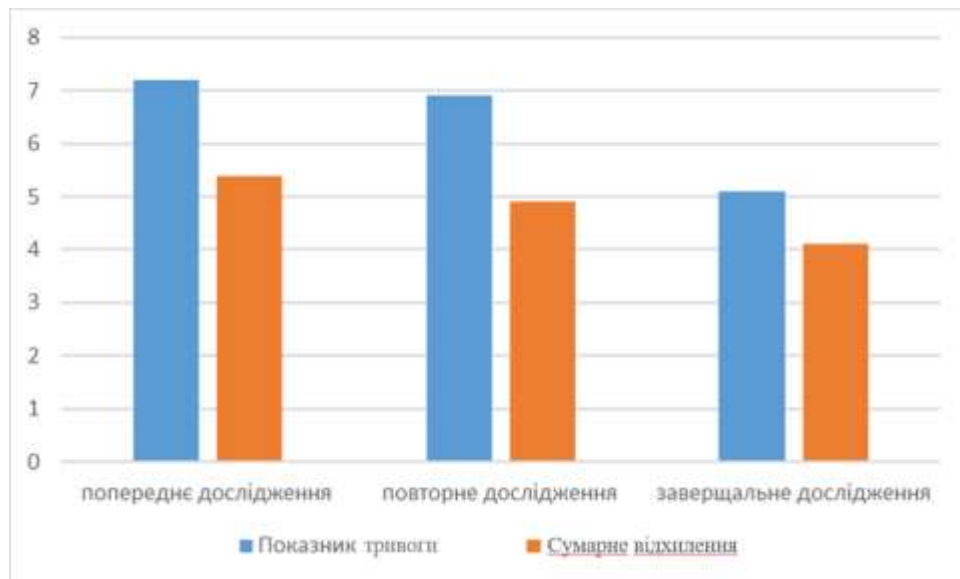

Рис. 3.2. Діаграма отриманих результатів досліджень експериментальної групи на всіх етапах, за допомогою методики М. Люшера

Отримані результати свідчать (рис. 3.2) що впровадження методів ізотерапії та використання відеограм спостерігається позитивна тенденція. Зменшення значень показників тривожності та сукупного відхилення свідчать про поліпшення загального емоційного стану досліджуваних.

Після завершення курсу спостерігалось значуще поліпшення учасників експериментальної групи дітей із РАС в порівнянні із контрольною групою.

Покращення психосаморегуляції: діти, які проходили курс майстер-класів та вправ, демонстрували покращену здатність до контролю свого емоційного стану та реакцій на стресові ситуації.

Зниження рівня агресії: спостерігалось значуще зниження проявів агресії серед учасників експериментальної групи.

Збільшення вираження емоцій: діти, які брали участь у майстер-класах, активніше виражали свої емоції через творчість, що свідчить про поліпшення їхньої емоційної стабільності.

Вищезазначена інформація підтверджується отримана інформація підтверджується результатами дослідження.

Отже, результати свідчать про те, що впровадження ізотерапії та використання відеограм в експериментальній групі допомагає зменшити рівень тривожності та покращити емоційний стан у порівнянні з контрольною групою. Це підкреслює позитивний вплив зазначених методів на психологічний стан досліджуваних учасників.

3.2. Практичні рекомендації щодо використання відеограм в ізотерапії в інклюзивному класі

Ізотерапія, доведена своєю ефективністю у розвитку та ресоціалізації дітей із розладом аутистичного спектру (РАС) та освітніми потребами, стає невід'ємною складовою освітніх програм. У сучасному освітньому середовищі важливо акцентувати увагу на використанні ізотерапії в інклюзивних класах, оскільки цей метод має стратегічне значення для створення навчального середовища, сприятливого для повноцінного розвитку дітей, незалежно від їхніх особливостей.

Шкільні програми ізотерапії не лише сприяють індивідуальному розвитку кожної дитини, але й формують інклюзивне середовище, де кожна дитина має можливість отримати необхідну підтримку та розвиватися нарівні з іншими однолітками. Здійснення ізотерапії в інклюзивних школах в контексті інклюзивної освіти сприяє формуванню взаєморозуміння, толерантності та позитивного ставлення до різниці.

Впровадження ізотерапії в шкільну програму передбачає не лише концепцію, але й розробку конкретних практичних порад для її успішної реалізації. Персональний підхід, використання спеціалізованого відеоконтенту, динамічні та інтерактивні вправи, а також систематичний моніторинг прогресу є ключовими елементами для досягнення оптимальних результатів в роботі з дітьми з РАС.

Ключові аспекти використання відеограм в ізотерапії.

- Індивідуальний підхід. Розробка індивідуальних планів для кожного учня з урахуванням його особливостей та потреб.
- Спеціалізований відеоконтент. Вибір відеограм, спеціально адаптованих для інклюзивного класу, що враховує різноманіття потреб та рівень розвитку учнів.
- Динаміка та інтерактивність. Впровадження різноманітних інтерактивних вправ та динамічних елементів для забезпечення зацікавленості та участі.
- Систематичний моніторинг прогресу. Встановлення системи оцінювання та регулярний моніторинг результатів для коригування методики відповідно до потреб учнів.
- Підготовка педагогічного персоналу. Успішна імплементація ізотерапії в шкільну програму передбачає адекватну підготовку вчителів та ізотерапевтів. Це включає ознайомлення з методиками роботи з відеограмами, організацію індивідуальних та групових занять, а також адаптацію програми до потреб кожного учня. Тільки з таким комплексним підходом використання елементів ізотерапії в інклюзивному класі може стати важливим кроком у розвитку кожного учня, незалежно від його особливостей.

Упровадження ізотерапії в освітній процес є стратегічно важливим кроком для створення інклюзивного середовища та повноцінного розвитку дітей із особливими освітніми потребами. Шкільні програми ізотерапії, що враховують індивідуальні особливості учнів, сприяють формуванню толерантного та розуміючого середовища. Практичні поради для використання відеограм в ізотерапії, такі як індивідуальний підхід, спеціалізований контент та систематичний моніторинг, сприяють успішній імплементації цього методу в освітній процес.

Висновки до третього розділу

Отримані результати дослідження свідчать про те, що впровадження ізотерапії та використання відеограм в експериментальній групі сприяє значному зниженню рівня тривожності та поліпшенню емоційного стану порівняно з контрольною групою. Це підтверджує позитивний вплив зазначених методів на психологічний стан досліджуваних учасників.

Зокрема, важливо відзначити, що постійний психологічний супровід у формі психологічного підтримки має велике значення для дітей з особливими освітніми потребами під час впровадження ізотерапії та використання відеограм. Враховуючи їхні унікальні потреби та чутливість, психологічний супровід має бути необхідною складовою, що допомагає адаптуватися кожній дитині

Зазначена дослідницька робота також вказує на актуальність подальшого розвитку використання методів відеограм в ізотерапії для дітей з особливими освітніми потребами. Це може включати розширення спектру вправ, адаптацію до різних вікових груп та подальше вдосконалення психологічного супроводу з метою максимізації позитивного впливу на їхній психічний стан та розвиток.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених завдань і дали підстави сформулювати такі висновки:

1. Аналіз психолого-педагогічний досліджень переконливо свідчатимуть про велику значущість та ефективність використання елементів ізотерапії в інклюзивних класах, зокрема для дітей із фізичними, руховими та іншими особливими потребами. Обрана методика проявила свою дієвість у поліпшенні фізичного, психологічного та соціального розвитку дітей з ООП.

2. Було охарактеризовано сутність і зміст понять «ізотерапія», «особливі освітні потреби», «розлади аутистичного спектру». Узагальнюючи, ізотерапія, яка включає в себе відеограми, малювання, ліплення та інші методи, є важливим інструментом для розвитку та адаптації дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах. Ці методи дозволяють створювати індивідуалізовані підходи, сприяючи повноцінному розвитку та психосоціалній адаптації дітей у широкому контексті. Поняття "особливі освітні потреби" вказує на унікальні освітні вимоги та підтримку, яку необхідно надавати учням з фізичними, інтелектуальними, чуттєвими або поведінковими особливостями, щоб забезпечити їхній повноцінний доступ до освіти та досягнення успіхів у навчанні. Діти з РАС – це група порушень, яка включає в себе різні ступені втрати соціальної взаємодії та комунікації, стереотипні підходи до дій та інші особливості поведінки. Діти з РАС мають особливі освітні потреби, ізотерапія використовується для поліпшення їхнього психічного стану та соціальної адаптації.

3. Відеограми особливо важливі як інструмент для корекції та розвитку учнів. Було визначено основні підходи та методики ізотерапії, які можуть бути застосовані для покращення комунікаційних навичок дітей з РАС. Дослідження виокремлює різні методи ізотерапії, такі як відеограми, малювання, ліплення, які сприяють покращенню комунікаційних навичок дітей з РАС.

4. Досліджено ефективність використання методів ізотерапії для дітей із розладом аутистичного спектру. Результати експериментальної групи надзвичайно позитивні і свідчать про: зниження тривоги, покращення психосаморегуляції та збільшення механізмів подолання стресу. Отримані діагностичні результати на завершальному етапі методики «Людина під дощем» свідчать про збільшення механізмів подолання стресу на 19 % та зменшення наявного стресу на 15 %. А результати теста М. Люшера отримані в ході дослідження свідчать про зменшення показників тривоги з 7,2 балів (високого рівня), до 5,5 балів (помірного рівня). Це підтверджує ефективність проведених майстер-класів, з використанням методу відеограм, для дітей із розладами аутистичного спектру.

5. Було розроблено практичні рекомендації щодо використання ізотерапії в освітньому процесі дітей із розладами аутистичного спектру.

Зважений вибір відеограм для роботи з дітьми в інклюзивному класі є критичним завданням, що вимагає обстеження і пильного відбору матеріалів. Використання відеограм у контексті ізотерапевтичної практики може істотно поліпшити якість життя та сприяти загальному розвитку дітей. Важливо враховувати навчальні цілі, індивідуальні потреби та психологічні особливості кожної дитини при виборі відеоматеріалів.

Упровадження ізотерапії в освітній процес є стратегічно важливим кроком для створення інклюзивного середовища та повноцінного розвитку дітей із особливими освітніми потребами. Практичні поради для використання відеограм в ізотерапії, такі як індивідуальний підхід, спеціалізований контент та систематичний моніторинг, сприяють успішній імплементації цього методу в освітній процес.

Результати підкреслюють актуальність подальшого розвитку використання відеограм в ізотерапії для дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах. Це передбачає розширення вправ, адаптацію до різних вікових груп та покращення психологічного супроводу для

максимізації позитивного впливу на їхній психічний стан та розвиток в інклюзивному класі.

Перспективи подальших наукових пошуків пов'язуємо з вивченням інших методик ізотерапії у роботі з учнями в інклюзивних класах.

Матеріали дослідження можна використати в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти, в інклюзивних класах, вчителями, асистентами вчителя, асистентами дитини, батьками, студентами під час проходження педагогічної практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаптована програма з арт-терапії для дітей з обмеженими можливостями. Л. Т. Нікішина та ін. 2018. URL: <http://corr.ks.ua>
2. Бондаренко Д. Використання арт-технологій на уроках природничо-математичного циклу у процесі змішаного та дистанційного навчання. Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ», (July 8, 2022; Paris, France). С. 274-275.
3. Бреусенко-Кузнецов І., Будза О., Бурно М., Вачков І., Вознесенська О., Гундертайло Ю., ... & Хульбут Г. Використання арт-технологій на уроках української літератури як розвиток емоційної складової характеру учня. Неперервна педагогічна освіта ХХІ століття: зб. матеріалів XVII Міжнародних педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О. П. Рудницької/[наук. ред.: Г. І. Сотська, М. П. Вовк]. Вип. 3 (15). К.: Талком, 2020. 282 с.
4. Василенко Т., Кузьменко Т. Арт-терапевтичні психотехнології розвитку особистості. Актуальні проблеми сучасної психології: шляхи становлення особистості: збірник наукових статей за матеріалами Міжнародної науково-практичної офлайн-онлайн конференції учнівської молоді, студентів, аспірантів, молодих учених та науковців Переяслав-Хмельницький: «Видавництво К С В». 2019. С. 46-50.
5. Голінська Т. М. (2016). Зміст, форми і методи арт-терапевтичного впливу на особистість дитини. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2016. № 5. С. 13-16.
6. Джонс Дж. Використання відеограм у реабілітації дітей з особливими освітніми потребами: методи та підходи. Журнал фізичної реабілітації, 12(1). 2019. С. 57-72.
7. Закон України «Про внесення змін до деяких Законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання» від 05.06.2014 р. № 1324-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1324-18>

8. Закон України «Про освіту» (ст. 19,20) від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: https://kodeksy.com.ua/pro_osvitu/statja-19.htm
9. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг»: від 23.05.2017 р. № 2053-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2053-19>
10. Згурська О. Ю. Соціокультурний потенціал арт-терапії: сучасний стан та перспективи розвитку. 2019.
11. Ісаєв Д. Н., Козлова І. А. Рання діагностика дітей з аутизмом. редакційна колегія. 2015. 305 с..
12. Кларк Е. Д., Уайт С. П. Використання відео інтервенцій у спеціальній освіті. Виняткові діти , 56(4). 2020. С. 437-452.
13. Коен Р. Дж., Свєрдлік М. Е., Філіпс С. М. Психологічне тестування та оцінка: вступ до тестів та вимірювання . Mayfield Publishing Co. 1996.
14. Константинова М. І. Соціально-педагогічні засоби застосування арт-терапії у дошкільних навчальних закладах. міністерство освіти і науки україни харківський національний педагогічний університет імені гс сковороди. 2019. С. 33-35.
15. Носко Ю., Скиба Н. Проведення віртуальних екскурсій у контексті впровадження інклюзивної освіти у початковій школі. Scientific Collection «InterConf». 2023. №. 152. С. 174-180.
16. Носко Ю. М., Куртова Г. Ю., Давидова Н. А. Удосконалення сенсорного виховання дітей дошкільного віку. Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки / голов. ред. М. О. Носко. Чернігів: НУЧК, 2022. Вип. 16 (172). С. 179-183.
17. Робертс Р. М. Ефективність відео-втручань у спеціальній освіті. Journal of Applied Behavior Analysis , 53(1). 2021. С. 45-62.
18. Сміт Дж. Відео в реабілітації: переваги та підходи. Медичні дослідження, 45(3). 2018. С.221-236.

19. Сміт Дж. Роль вправ на розтяжку в педіатричній ізотерапії. Журнал педіатричної терапії, 22 (3). 2020. С. 78-92.

20. Тищенко В. В. Класифікації порушень мовленнєвого розвитку: сучасний стан, протиріччя та шляхи їх усунення. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 32 (2). 2016. С. 165-169.

21. American Art Therapy Association. (2019). Art therapy and children with special needs. URL: https://www.arttherapy.org/upload/special/art_therapy_and_children_with_special_needs.pdf

22. American Psychological Association. Publication manual of the American psychological association. American Psychological Association. 2010.

23. Anderson R. M. та ін. Вплив відеопрограм на дітей з особливими освітніми потребами. Journal of Educational Psychology. 127(3). 2022. С. 345-362.

24. Bellini S., Peters J. K., Benner L., & Hopf A. A meta-analysis of school-based social skills interventions for children with autism spectrum disorders. Remedial and Special Education. 28(3). 2007. P. 153-162.

25. Braun L.E. Заняття з м'ячем для розвитку моторики дітей з особливими потребами. Journal of Adapted Physical Education, 28(1). 2020. P. 45-58.

26. Brown A.L., & Davis C.L. Індивідуальна терапія для дітей з особливими потребами. Журнал спеціальної освіти, 45 (2). 2019. С. 178-192.

27. Brown C., Davis L. Objective Analysis of Children's Reactions to Therapeutic Interventions Using Video Observation. Child Psychology Journal. 32(4). 2017. P. 345-358.

28. Clark E. D., White, S. P. Using Sculpture in Art Therapy. Art Therapy Journal. 35(3). 2020. P. 214-228.

29. Cohen, D. J., Volkmar F. R. Handbook of autism and pervasive developmental disorders. John Wiley & Sons. 2014.
30. Csikszentmihalyi M. Creativity: Flow and the psychology of discovery and invention. New York: Harper Collins. 1996. P. 107-126.
31. Davis C.L., Wilson M.J. Інтерактивна відеотерапія для дітей з розладами аутистичного спектру. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 40(5). 2020. P. 621-635.
32. Dawson G., Toth K., Abbott R., Osterling J., Munson J., Estes A., & Liaw J. Early social attention impairments in autism: Social orienting, joint attention, and attention to distress. *Developmental Psychology*. 40(2). 2004. P. 271-283.
33. Fletcher J. M., Lyon G. R., Fuchs L. S., & Barnes M. A. Learning disabilities: From identification to intervention. Guilford Press. 2011.
34. Freud S. On psychoanalysis. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. 14. 1914. P. 241-258.
35. Gomot M., Belmonte M. K., & Bullmore E. T. Brain hyper-reactivity to auditory novel targets in children with high-functioning autism. *Brain*. 131(9). 2008. P. 2479-2488.
36. Guralnick M. J. Early intervention for children with intellectual disabilities: An update. *Journal of Early Intervention*. 37(1). 2015. P. 11-21.
37. Johnson R. S. The impact of drawing techniques in art therapy for children with disabilities. *Journal of Art Therapy*. 25(3). 2018. P. 112-128.
38. Johnson R., et al. Harnessing the Potential of Interactive Video and Virtual Learning in Special Education. *Journal of Educational Technology*. 44(2). 2019. P. 123-136.
39. Johnson A. Тренування рівноваги для дітей з особливими освітніми потребами. *Дитяча фізична терапія*. 31 (4). 2019. P. 212-226.
40. Jones D., & Smith A. The Efficacy of Hands-on Activities for Motor Skill Development in Children. *Journal of Child Development*. 43(2). 2018. P. 87-102.

41. Landgarten H. Coping with Stress through Art. *Journal of Art Therapy*. 26(4). 2018. P. 321-335.
42. Lüscher M. *The Lüscher Color Test: A Study of Personality Through Color*. Penguin Books. 1947.
43. Maher K., & Dollar S. The human figure drawing test. *Journal of Clinical Psychology*. 6(3). 1950. P. 227-232.
44. Malchiodi C. A. *Expressive Arts Therapy and Multimodal Approaches*. In C. A. Malchiodi (Ed.), *Handbook of Art Therapy*, New York and London: The Guilford Press, 2003. P. 106-119
45. Minshew N. J., & Keller T. A. The nature of brain dysfunction in autism: functional brain imaging studies. *Current opinion in neurology*. 23(2). 2010. 124 p.
46. Naumburg M. *An introduction to art therapy: studies of the «Free» art expression of behavior problem children and adolescents as a means of diagnosis and therapy*. New York and London: Teachers College, Columbia University, 1973. 874 p.
47. Novak I., Cusick A., & Lannin N. (). Occupational therapy home programs for cerebral palsy: Double-blind, randomized, controlled trial. *Pediatrics*. 132(3). 2013. P. 600-606.
48. Piaget J. (1955). *The construction of reality in the child*. New York: Basic Books. England. Taylor & Francis, 2013.
49. Sigman M., & McGovern C. W. Improvement in cognitive and language skills from preschool to adolescence in autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 35(1). 2005. P. 15-23.
50. Smith A. L., & Davis L. M. Art therapy interventions for children with special educational needs: A comprehensive review. *Journal of Applied Arts and Health*. 7(2). 2016. P. 187-204.
51. Smith A., & Jones B. The Efficacy of Video Instruction for Children with Special Educational Needs. *Journal of Special Education*. 41(3). 2016. P. 198-210.

52. Smith H. R., Johnson L. K. Використання відеопрограм для підвищення адаптивної поведінки дітей з аутизмом. Аналіз поведінки на практиці. 23(3). 2018. С. 321-336.

53. Smith X. Y. Відео втручання для дітей з розладами спектру аутизму. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*. 29(6). 2017. P. 849-865.

54. Лушин П. В., Волянчук Н. Ю., Брюховецька О. В., та ін. Особистісно-орієнтована підготовка майбутніх психологів у системі післядипломної педагогічної освіти: посібник. НАПН України, Університет менеджменту освіти. Київ. 2014. 222 с.

Перелік майстер-класів для подолання емоційної нестабільності та розвитку навичок підтримки емоційної стабільності

"Дихальні Вправи для Емоційної Рівноваги"

Мета: Навчити учасників дихальним технікам для зниження стресу та відновлення емоційної стабільності.

Активності:

Вправи глибокого дихання.

Техніка вдиху та видиху для релаксації.

Медитація на увагу до дихання.

"Творчість як Засіб Вираження Емоцій"

Мета: Сприяти вираженню та розумінню емоцій через творчість.

Активності:

Живопис або малювання виразних образів.

Творчі колажі, що відображають почуття.

Письмові вправи для вираження емоцій.

"Групові Техніки Розвитку Емпатії"

Мета: Збудувати спільність та взаєморозуміння через групові вправи.

Активності:

Групові дискусії на тему емоцій.

Вправи "Слухання з розумінням".

Спільне реагування, спрямоване на емоційну підтримку.

"Йога для Емоційного Здоров'я"

Мета: Вивчення йогічних технік для зниження стресу та зміцнення психічного здоров'я.

Активності:

Йога-пози для розслаблення.

Медитація на емоційну гармонію.

Дихальні вправи для витягування енергії.

"Гра в Розуміння Емоцій"

Мета: Розвивати навички вираження та розуміння емоцій через ігрові сценарії.

Активності:

Рольові ігри, де учасники виражають різні емоції.

Ігри на розвиток емпатії та співпраці.

"Емоційний квест" для вивчення емоційних реакцій.

Орієнтовний перелік розвиваючих вправ для підвищення соціальної взаємодії за допомогою методики відеограми в ізотерапії дітей з особливими освітніми потребами

"Віртуальна Рольова Гра"

Опис: Використовуйте короткі відеоролики, де актори виконують інші ролі та сценарії. Попросіть дітей дивитися та відтворювати події від свого імені.

Мета: Розвиток соціальної уваги, емпатії та вміння взаємодіяти в різних ситуаціях.

"Спільне Створення Відеопроєкту"

Опис: Розділіть дітей на малі групи та дайте їм завдання створити короткий відеоролик на вибрану тему, взаємодіючи під час планування та зйомки.

Мета: Розвиток комунікаційних навичок, співпраця та взаємодія в групі.

"Віртуальний Відгук"

Опис: Поширюйте відеоролики, де інші діти розповідають про свою історію та досягнення. Попросіть дітей висловлювати свої враження та надавати позитивні відгуки.

Мета: Розвиток емоційного інтелекту та уміння конструктивно взаємодіяти.

"Емоційний калейдоскоп"

Опис: Покажіть короткі відеоролики, які викликають різні емоції. Попросіть дітей розповісти про свої власні емоції та обговорити їх.

Мета: Розвиток емпатії та вміння виражати свої емоції, сприяння взаєморозумінню.

"Віртуальний Інтерв'ю"

Опис: Покажіть короткі відео, де діти мають запитання чи діляться своїми історіями. Попросіть інших учнів створити свій власний віртуальний інтерв'ю.

Мета: Розвиток навичок слухання, вираження думок та взаємопідтримки.

Ці вправи сприяють розвитку соціальної взаємодії учнів з використанням методик відеограм в ізотерапії, сприяючи їх активній участі та взаєморозумінню.

**Майстер-клас із застосуванням різноманітних матеріалів,
технік ізотерапії та методика відеограм для дітей з особливими
освітніми потребами**

Назва: *«Кольорова терапія: творчий світ кольорів для розвитку дітей»*

Мета: розвиток та підтримка психоемоційного стану дітей з особливими освітніми потребами за допомогою ізотерапії та методик відеограм. Сприяння творчого самовираження та соціальної адаптації через роботу з кольором.

Необхідні матеріали:

- Фарби різних кольорів.
- Пензлі та інші малюнкові інструменти.
- Папір та картон.
- Музика або відеограми з релаксуючими звуками.

Етап 1: Вступ та Розслаблення (15 хв)

Привітання та Знайомство (5 хв): Розпочати з коротким введенням та привітанням. Поінформуйте учасників про те, що сьогодні вони будуть творити власний кольоровий світ.

Релаксація через дихання (10 хв): Використовуйте короткий релаксаційний етюд для підготовки учасників до творчого процесу.

Етап 2: Кольорова терапія (40 хв)

Теоретична частина (10 хв): Поясніть вплив кольорів на емоції та настрої. Обговоріть, як різні кольори можуть вплинути на психічне становище.

Практична Робота (30 хв):

Запропонуйте учасникам вибрати кольори, які вони асоціюють зі своїми емоціями.

Створіть кольоровий колаж або малюнок на папері, використовуючи обрані кольори.

Переконайтеся, що діти вільно виражають свої почуття та думки.

Етап 3: Використання відеограми (20 хв)

Вступ до Відеограм (5 хв): Пояснити використання відеограм у психокорекційних процесах та як вони можуть допомогти у розвитку.

Вправа "Танець Кольорів" (15 хв):

Покажіть короткий відеоролик із відтворенням рухів та танцю кольорів.

Поінструктуйте учасників виконувати власний "танець кольорів" за допомогою рухів та жестів.

Етап 4: Підсумок (10 хв)

Поділ Досвіду (5 хв): Запросіть учасників поділитися своїми враженнями та емоціями під час творчого процесу.

Відзначення Досягнень (5 хв): Похвалити дітей за їхній творчий внесок та роботу.

Мета цього майстер-класу - не тільки розвивати творчість та використовувати кольори для психоемоційного впливу, але також впроваджувати елементи ізотерапії та використовувати відеограми для стимулювання розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

ПУБЛІКАЦІЇ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Proceedings of the 2nd International
Scientific and Practical Conference
«Diversity and Inclusion in
Scientific Area»
(January 26–28, 2023),
Warsaw, Poland

No
140

PEDAGOGY AND EDUCATION

Важливість використання елементів арт-терапії з дітьми з особливими освітніми потребами в початковій школі

Федорова Анастасія Костянтинівна¹

¹ магістр 1 року навчання;
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка; Україна

Протягом останніх років освітні процеси в Україні зазнавали суттєвих змін. Зокрема, кардинально модернізувалася та реформувалася початкова ланка вітчизняної освіти. Наразі повністю завершився перехід початкової школи на нові стандарти і вимоги НУШ (Нова українська школа), яка має створити особливу школу, що забезпечує не лише процес навчання й отримання знань, але й їх практичне використання в повсякденному житті, готує дітей до реального життя та функціонування у суспільстві.

У початковій школі навчальна діяльність молодшого школяра стає домінуючою. Вона відповідним чином зумовлює трансформації у психіці дитини, що охоплюють усі психофізіологічні особливості її розвитку і об'єктивно потребують урахування їх під час визначення змісту навчання.

Саме пріоритетними є такі характеристики молодшого школяра: підвищена емоційність, важлива роль образів у сприйманні, незначна кількість у досвіді учнів раціональних прийомів виконання навчальної діяльності, імпульсивність, реактивність, перевага збуджувальних процесів над гальмівними, визначальна роль навчальної гри у процесі пізнавальної діяльності та ін. [1, 2].

Арт-терапія (від англ. art – «мистецтво» + терапія) – напрямок в психотерапії та психологічній корекції, заснований на застосуванні для терапії мистецтва та творчості. Арт-терапія – це лікування та корекція мистецтвом, вивчення та оволодіння методиками для зняття внутрішньої напруги, агресії, тривожності, стресів та відновлення життєвого ресурсу. Основна мета «арт-терапії» полягає в гармонізації розвитку особистості через розвиток здібності самовираження

PEDAGOGY AND EDUCATION

та самопізнання, у розвитку самовираження та самопізнання дитини через мистецтво, а також у розвитку здібностей до конструктивних дій з урахуванням реальності навколишнього світу.

Використання елементів арт-терапії для дітей з особливими освітніми потребами у початковій школі підвищує мотивацію, оптимізує розвиток дитини та виконує певні цілі: виховні, корекційні, діагностичні, розвивальні. Розглянемо їх детальніше.

Виховні. Це взаємодія з дітьми з особливими освітніми потребами у навчанні коректному спілкуванню, співпереживанню, дбайливим взаєминам з однолітками і дорослими. Відбувається більш глибоке розуміння себе, свого внутрішнього світу (почуттів, думок, бажань).

Корекційні. Досить успішно покращується самооцінка, зникають неадекватні форми поведінки, налагоджуються способи взаємодії з іншими. **Психотерапевтичні.** У процесі діяльності створюється атмосфера емоційної теплоти, доброзичливості, емпатичного спілкування, визнання цінності особистості іншої людини. Виникають відчуття психологічного комфорту, захищеності, радості, успіху.

Діагностичні. Це коректний спосіб поспостерігати за дитиною у самостійній діяльності, що допомагає краще дізнатися про її інтереси, цінності, побачити внутрішній світ, неповторність, а також виявити проблеми, які підлягають корекції.

Розвивальні. Завдяки використанню різних форм художньої експресії складаються умови, за яких кожна дитина переживає успіх у тій чи іншій діяльності, самостійно справляється з ситуацією. Діти вчаться вербалізації емоційних переживань, відкритості у спілкуванні, спонтанності.

Отже, важливість використання елементів арт-терапії для дітей з особливими освітніми потребами у початковій школі підвищує мотивацію, оптимізує розвиток дитини та виконує певні цілі: виховні, корекційні, діагностичні, розвивальні.

References:

- [1] Конотоп О. С. Методика навчання майбутніх філологів англійського діалогічного спілкування з використанням відеофонограми : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2010. 24 с.
- [2] Конотоп О.С. Переваги використання автентичної відеофонограми у вивченні іноземних мов і культур. Здобутки та перспективи розвитку сучасного мовознавства: Міжнар. зб. наук. пр., присвяч. 70-річ. ювіл. проф. Алли Андріївни Калити. К.: Вид-во «Політехніка», 2015. С. 245–252.

PEDAGOGY AND EDUCATION

Використання елементів ізотерапії в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в початковій школі

Федорова Анастасія Костянтинівна¹

¹ магістр 1 року навчання;
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка; Україна

На зорі людської цивілізації жерці, а згодом лікарі, філософи і педагоги використовували різні види мистецтва для лікування душі та тіла. Вони замислювалися над таємницями впливу живопису, театру, танців і музики, з метою визначення їхньої ролі у відновленні функцій організму.

Позитивний вплив образотворчої діяльності на дитину аналізували вітчизняні та зарубіжні вчені (А. В. Запорожець, Є.І. Ігнат'єв, В.С. Кузін, В.М. Неменский, Н.П. Сакуліна, Б. Джефферсон, Е. Крамер, В. Лоунфельд, У. Ламберт).

Ізотерапія, як вид мистецтва, являє собою терапевтичне лікування, як для художника, так і для глядача. При роботі з даним методом арт-терапії часто відбувається залагодження конфлікту з неусвідомленим, що може проявлятися у спотвореній чи замаскованій формі.

Ізотерапія є важливим інструментом для дослідження і гармонізації різних сторін внутрішнього світу дитини, які вона не може виразити словами. Вона звертається до символічної функції образотворчого мистецтва, адже вона є одним із чинників психотерапевтичного процесу, що допомагає людині осмислити й висловити матеріал несвідомого, а педагогу – судити про динаміку цього процесу і зміни, що відбуваються у психіці дитини, яка займається ізотерапією.

Ізотерапія – метод арт-терапії, який є найбільш природною формою корекції емоційного стану дитини. Основною функцією ізотерапії – є зняття накопиченої психічної напруги, заспокоєння та зосередження. Ізотерапія, як арт-терапевтичний метод, являє собою творче, спонтанне чи тематичне малювання.

Малюнок виступає ефективним інструментом, бо завдяки ньому, дитина може вільно висловлювати свої думки і

PEDAGOGY AND EDUCATION

переживання через образи, символи та кольори. Також ізотерапія допомагає вивільнитися від негативних переживань, що є дуже важливим для дітей з особливими освітніми потребами, що навчаються в початковій школі [4].

Існують такі методики малювання:

- вільне малювання (дитина малює малюнок за власним бажанням);

- комунікативне малювання (діти малюють в парах, але спілкуються між собою тільки за допомогою образів та символів);

- спільне малювання (група дітей малює на одному аркуші не комунікуючи за допомогою мовлення);

- доповнюче малювання (діти малюють малюнок по колу, де кожен учасник доповнює своїми елементами) [1].

Діти з особливими освітніми потребами – діти, які потребують додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення їх права на освіту (пункт 20 частини першої статті 1 Закону України "Про освіту.

Важливим є використання ізотерапії в психокорекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, серед яких можна виділити:

- порушення розвитку психоемоційної сфери (емоційна депривація, високий рівень тривожності й агресії, переживання емоційного відторгнення, почуття самотності, складнощі емоційного розвитку, стрес, зниження емоційного тону, лабільність, імпульсивність, страхи та фобії);

- порушення комунікативно-рефлексивних процесів (наявність конфліктних міжособистісних відносин і труднощів у спілкуванні, внутрішньосімейних ситуацій, негативної «Я-концепції», низька та викривлена самооцінка, низький рівень самосприйняття, замкнутість і надмірна сором'язливість);

- психосоматичні розлади в розвитку (у дихальній, серцево-судинній, руховій, вегетативній і центральній нервовій системі) [3, 4]

Діти з ООП (особливими освітніми потребами) є групою дітей з відмінностями у фізичному, розумовому, емоційному, соціальному або мовному розвитку, які потребують додаткової підтримки та спеціальної освіти. Це можуть бути діти з розумовою відсталістю, аутизмом, дислексією, дисграфією, дискалькулією, дефіцитом уваги з гіперактивністю, слабоворі діти тощо.

Характеристики дітей з ООП можуть бути дуже різними в залежності від конкретного відмінності їх розвитку. Однак, основними характеристиками дітей з ООП можуть бути наступні.

PEDAGOGY AND EDUCATION

- Обмежена здатність до навчання на загальних умовах, що призводить до потреби в спеціальних програмах та методиках навчання.

- Потреба в додатковій підтримці та допомозі для досягнення успіху в навчанні та інших аспектах життя.

- Іноді можуть мати проблеми у соціальному взаємодії та комунікації з іншими дітьми та дорослими.

- Потребують більш індивідуалізованого підходу до навчання та підтримки.

- Можуть виявляти більш високий рівень чутливості до зовнішнього середовища та змін у рутині.

- Іноді можуть мати обмежену моторну активність та здібності.

Отже, використання елементів ізотерапії в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в початковій школі дає можливість здійснювати ефективний корекційний вплив на дітей та спонукає до подальшого розвитку творчих здібностей.

References:

- [1] Калька Н., Ковальчук З. (2020). Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с.
- [2] Конотоп О.С. (2010). Методика навчання майбутніх філологів англійського діалогічного спілкування з використанням відеофонограми ... Автореферат дис. ... канд. пед. наук. К., 2010.
- [3] Пилипенко О.І. (1996). Образотворча терапія як метод соціально-профілактичної роботи. Профілактика і терапія засобами мистецтва. К.: А.Л.Д., 124 с.
- [4] Сорока О. (2012). Образотворче мистецтво й арт-терапія: порівняльний аналіз. Естетика і етика педагогічної дії. Вип. 4. С.144 - 156.

СЕРТИФІКАТИ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені А.С. МАКАРЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СПЕЦІАЛЬНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Серія ІІІІ

№ 361

СЕРТИФІКАТ
учасника

VI Регіонального науково-практичного семінару зі спеціальної педагогіки
«НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ: ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ ТА ШЛЯХИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ»
Кількість годин – 8 / 0,3 кредиту ЄКТС

Федорова Анастасія

учасник _____

дефектолог(Мовний центр «Відкритий Світ»/Томатів, м.Чернігів, Україна)

Ректор Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

Д-р пед. наук,
проф. Юрій ЛЯННОЙ.

02 лютого 2023 року
СУМИ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НІЖИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

СЕРТИФІКАТ

УЧАСНИКА (ЦІ)

ХІІІ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ
СИТУАЦІЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ»

Федорова Анастасія Костянтинівна

16 годин (0,6 кредиту)

Ректор Ніжинського державного
університету імені Миколи Гоголя
кандидат історичних наук, доцент

Завідувач кафедри загальної та
практичної психології
доктор психологічних наук, професор

16-17 березня 2023 року
м. Ніжин

О. Г. Самоїленко

М. В. Палуча

СЕРТИФІКАТ ВИДАНИЙ

Федорова Анастасія

як підтвердження проходження електронного курсу
"Вирішую конфлікти та будую мир навколо себе"

(30 академічних годин)

Схвалено для використання в закладах освіти Науково-методичною комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді Міністерства освіти і науки України (протокол № 3 від 21.06.2019р.)

Черпаха К.В.,
президентка

ГО "Ла Страда-Україна"

ГО «Ла Страда-Україна» є суб'єктом надання освітніх послуг з підвищення кваліфікації педагогічних працівників згідно з КВЕД 85.59 в Національному класифікаторі України.

Цей сертифікат засвідчує, що

Федорова Анастасія Костянтинівна

успішно закінчив(ла) курс

Психологія стресу та способи боротьби з ним,

наданий викладачем **Київський університет імені Бориса Грінченка**
Наталією Стефаненко через платформу масових відкритих онлайн-курсів **Prometheus**.

Наталія Стефаненко
Київський університет імені Бориса Грінченка

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв

СЕРТИФІКАТ

засвідчує, що

Анастасія Федорова

взяв(ла) участь у

Всеукраїнській онлайн-конференції з міжнародною участю

**«СТРАТЕГІЇ ТА ПРАКТИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО
ПРОЦЕСУ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ»**

м. Чернігів

30 травня 2023 року

та вдосконалив(ла) компетентності відповідно до тематичних напрямів програми конференції:

- Теорія та практика організації освітнього процесу в закладах освіти в умовах невизначеності: історія та сьогодення
- Аксіологічні виміри сучасної освіти: формування гуманного та толерантного ставлення до соціального й природного середовища
- Міжнародне партнерство та європейські освітні практики
- Стратегії та практика організації дошкільної та початкової освіти в контексті сучасних ризиків та можливостей
- Педагогічна майстерність та професійний саморозвиток педагога в контексті реалізації принципів НУШ: проблемий перспективи розвитку
- Мовно-літературна освіта в умовах невизначеності
- Теоретичні та практичні аспекти мистецької освіти: виклики та перспективи
- Теоретичні та практичні проблеми підготовки сучасного менеджера соціокультурної діяльності

ОБСЯГ - 6 (шість) годин (0,2 кредити ЕКТС)

Ректор
університету

[Signature]

проф. Олег ШЕРЕМЕТ

Декан
факультету

[Signature]

проф. Світлана СТРИЛЕЦЬ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ "ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ" ІМЕНІ Т.Г.ШЕВЧЕНКА

СЕРТИФІКАТ

засвідчує, що

Федорова Анастасія

був/ла учасником Всеукраїнського семінару-практикуму
за участю міжнародних фахівців
«ФІЗИЧНО-АКТИВНА МОЛОДЬ - ЗДОРОВА НАЦІЯ»

та вдосконалив/ла компетентності відповідно до тематичних напрямів

- Актуальні питання фізичного виховання і спорту в різних типах закладів освіти
- Адаптивна фізична культура, фізична реабілітація, фітнес та рекреація, здоровий спосіб життя
- Сучасні підходи до мотивації, популяризації оздоровчої рухової активності та розвитку сфери фізичної культури і спорту

Обсяг (тривалість) 6 годин (0,2 кредити ЄКТС), форма: дистанційна

Олег ШЕРЕМЕТ

Ректор

м. Чернігів

17 листопада 2023 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені А.С. МАКАРЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СПЕЦІАЛЬНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

СЕРТИФІКАТ

Серія ІПП

№ 121

Учасника ІХ Міжнародної
науково-практичної конференції

**«КОРЕКЦІЙНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ:
СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА СВІТОВОМУ ВИМІРІ»**

Кількість годин – 8 / 0,3 кредиту ЄКТС

Анастасія ФЕДОРОВА

учасник

магістрантка 2 року навчання спеціальності 016 Спеціальна освіта (016.02 Олгофренопедагогіка)
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
м. Суми, Україна

Ректор СумДУ
імені А.С.Макаренка

д-р пед. наук,
проф. Ю. ЛЯННОЙ

22 листопада 2023 року
СУМИ